

پندنام

تصنیف
حضرت شیخ فرید الدین عطار بنی سدرتہ

ترجمہ
مولانا بشیر احمد سیالوی
جامعہ اسلامیہ رضویہ (چک ہری)

مکے تہذیبیہ قادریہ لاہور

پند نامہ

تصنیف: حضرت شیخ فرید الدین عطار رضی اللہ تعالیٰ عنہ

تہذیب: مولانا بشیر احمد سیالوی جامعہ اسلامیہ رضویہ (چک سواری)

مکتبہ قادریہ: لاہور

بسم الله الرحمن الرحيم
حضرت شیخ فرید الدین عطار قدس سرہ

نام: محمد بن ابوبکر، ابراہیم بن اسحاق، کنیت: ابو حامد اور ابو طالب، لقب: فرید الدین عطار
آپ کے نام اور کنیت سے تو کم لوگ ہی واقف ہیں، مگر آپ کا لقب ہر عوام و خواص کی زبان پر ہے۔ آپ کے زین اقوال اور
پند و نصائح کا مجموعہ ہر دور میں ہر طبقہ کے لوگوں میں مقبول رہا ہے۔ دینی اور دنیوی دونوں طرح کے نفع کو جمع کیا آپ اپنی کتاب
”پند نامہ“ کے آخر میں فرماتے ہیں۔

اہل دین آئیں متدکانی بود اہل دنیا را ہمیں دانی بود

آپ کا خدا نانی مشفق عطار ہی تھا، اسی وجہ سے آپ عطار مشہور ہوئے، آپ کے ترک دنیا اور رغب الی اللہ ہونے کے بارے
میں مولانا جامی رحمۃ اللہ علیہ تحریر فرماتے ہیں کہ آپ ایک دن اپنی دکان پر تشریف فرما تھے کہ ایک درویش آیا اور اس نے دکان کے
سامنے کھڑے ہو کر چند بار شیئاً للہ کہا (یعنی خدا کے نام پر کچھ دو) آپ اس وقت کام میں سخت مصروف تھے اس لیے درویش کی طرف
کوئی توجہ نہ دے سکے۔ درویش نے حضرت شیخ کو غیاب کر کے ہوتے فرمایا کہ اے خواجہ چگونہ غریب مرد دینی نے شیخ تم کو فراموش کیے؟
شیخ نے فوراً جواب دیا ”جیسے تم مرو گے“ اس پر درویش نے کہا کہ واقعی تم میری طرح مرو گے، تو شیخ نے کہا کہ ہاں۔ درویش کے ہاتھ
میں لکڑی کا پیالہ تھا، وہ اپنے سر کے نیچے رکھا اور کہا اللہ اس کے بعد لوگوں نے دیکھا کہ درویش اپنی جان جان آفریں کے پیر و چکا
ہے۔ یہ واقعہ شیخ کے دل پر اس قدر اثر انداز ہوا کہ آپ تمام ذوی مشاغل کو چھوڑ کر راہ حق میں نکل کھڑے ہوئے اور پھر وہ کمال حاصل کیا
کہ عارف رومی رحمۃ اللہ علیہ جیسے بزرگ بھی معارف و حقائق کے حصول میں آپ کو اپنا مقتدا مانتے ہوئے بڑھا فرماتے ہیں۔

عطار روح بو و سنانی دو چشم او ماز پے سنانی و عطار آمدیم

مولانا دم علیہ رحمۃ المقیم فرماتے ہیں کہ جب میں نے بلخ سے غنشا پور کا سفر کیا، تو وہاں شیخ سے میری ملاقات ہوئی۔ آپ اس وقت
بڑھاپے کی حالت میں تھے۔ آپ نے اپنی ایک کتاب ”اسرار نامہ“ مجھے عطا فرمائی، جس نے ہر موقع پر میری رہنمائی کی۔ آپ حضرت عبدالعزیز
بغدادی رحمۃ اللہ علیہ کے مرید تھے۔ الغرض ہر دور کے علما و علمائے آپ کی تصانیف سے رہنمائی حاصل کی اور کرتے رہیں گے۔

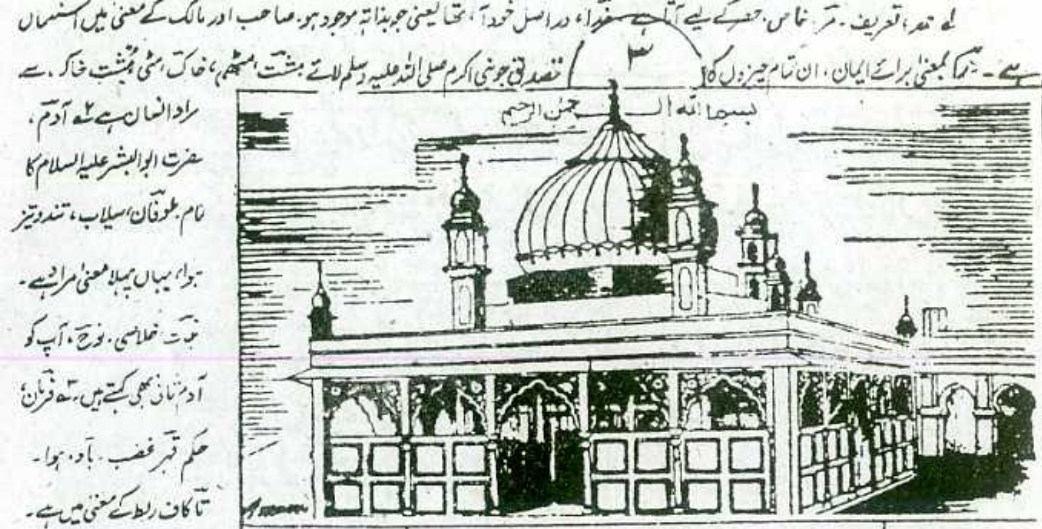
وصال: مولانا جامی رحمۃ اللہ علیہ کی تفریح کے مطابق آپ کا حال ۷۸۰ھ تا ۸۵۰ھ کے مابین ہوا اور درجہ شہادت
پر فائز ہوئے، اس وقت آپ کی عمر تشریف ایک سو چودہ برس تھی۔

فقیر ابوالسعید محمد بشیر احمد سیالوی

رمضان المبارک ۱۳۹۸ھ

صدر مدرسہ جامعہ اسلامیہ صوفیہ، جامع مسجد چک سواری دیر پور، آزاد کشمیر

اگست ۲۱۹۷ھ

در حمد باری تعالیٰ عز اسمہ

آنکہ ایماں داد دشت خاک را	آنکہ در آدم و میدا و روح را
داد از طوفاں نجات او نوح را	آنکہ فرماں کرد قہر شش باد را
تا سزائے کرد قوم عدا را	آنکہ لطف خویش را اظہار کرد
با غلبہ شش نار را گلزار کرد	آں خداوندے کہ ہنگام سحر
کرد قوم لوط را زیر و زبر	سوئے او خصمے کہ تیر انداختہ
پیشہ کارش کفایت ساختہ	آنکہ اعدا را بدریا در کشید
ناقہ را از سنگ خارا بر کشید	چوں عنایت قادر قیوم کرد
در کف داؤد آہن موم کرد	باسلیماں داد ملک و سروری
شد مطیع خانش دیو و پری	از تن صابر بکراں ثبوت داد
ہم زیونس لقمہ باحوت داد	آں یکے را ازہ بر سر می کشد
دیگرے را تاج بر سر می نہد	اوست سلطان ہرچہ خواہاں کند
عالی را در دمے ویراں کند	ہست سلطانی مسلم مراد را
بہست کس را ز ہرہ چون و چرا	

لے ہر تعریف۔ مگر خاص جس کے لیے آج سفیر اور اصل خدا، تعالیٰ جہذا تہ موجود ہو صاحب اور مالک کے معنی میں اس کے اسم
ہے۔ نہ کہ بمعنی براے ایمان، ان تمام چیزوں کو
بسم الله الرحمن الرحيم
مراد انسان ہے کہ آدم،
حضرت ابوالبشر علیہ السلام کا
نام طوقان اسباب، تند و تیز
ہوا، یہاں پہلا معنی مراد ہے۔
جہت خلاصی، نوح، آپ کو
آدم نام بھی کہتے ہیں، تہ قرآن
حکم قبر غضب، باد، ہوا۔
تا کاف رطل کے معنی میں ہے۔
سزا، یہی کہ جزا، قوم عاد،
حضرت یونس علیہ السلام کی کرت۔
لے لطف مہربانی غلیل،
حضرت ابراہیم کا
لقب، نارا،
آگ، عذاب،
بارش، ہنگام، وقت،
سحر، رات کا آخری حصہ، زبر و زبر
نیچے اور اوپر یعنی نیچے اور اوپر
تھا عدا، جمع دشمن، بدریا، دریا میں
دراؤ، ناقہ اونٹنی، سنگ خارہ،
سخت پتھر، کشید، باہر نکالا۔
عہ عنایت، مہربانی، قادر،
قدت والا، دو دونوں سمتوں
میں سے ہیں، کف، بھینٹ، آہن
لوہا، ملک، حکومت، سروری،
مراداری، یعنی منصب، جہوت۔
مطلق، نہاں ہوا، قائم، حکومتی، دو، جن، جہوت کی وہ عورتیں جو نہایت ہی حسین ہوتی ہیں، جن کو ہم عدا، حضرت ابوب کالقب، کمال، اکرم، جمع کہتے ہیں۔ قوت،
روزی، لغز، ہوت، بھینٹ، سلطان، بادشاہ، عالم، جہان۔ دے، ایک لحظہ یا وقت کے لیے۔ دریاں، تباہ، معدوم، سلطان، بادشاہی، تسلیم کی ہوئی، کا،
نورانی، دریا، سہی کے لیے دراصل مراد ہے۔ زہرہ، پہلا حرف مفتوح، طاقت، جہوت، کیسے، چرا، کیوں۔

سے پوچھتے بنایا جاتا ہے۔
 کی کھال کو بھی سنبال کہتے ہیں۔
 ستورہ و لوشی کی قسم کا ایک جانور
 جس کی کھال سرخ سیاہی مائل
 ہوتی ہے اس کی کھال کو بھی کو
 کہتے ہیں جس سے پوچھتے بنایا
 جاتا ہے۔ پتھر، سنگ، تنور و فلکی
 میں نون مخفط عربی میں مشدد۔
 نقاب، پہلا حرف مفتوح یا کسو
 کم نہ تین والا لازم و طیف کچلا
 رخ، کپڑے کی ایک قسم۔
 واری و ذات
 بستہ ساج
 عرف کی طرح
 محمد طرہ نیلا

بعد ازین گویم لغت مصطفی
سید کونین ختم المرسلین
آنکه آمد به فلک معراج او
شد وجودش رحمتہ للعالمین
صد ہزاراں رحمت جاں آفریں
آنکہ شد یارش ابو بکر و عمر
آں کے اور رفیق غار بود
صاحبش بودند عثمان و علی

حرف مفتوح مضموم پر حنا
ہے، آنکھ چمکانا طرہ آئینے
آنکھ چمکانے کے وقت میں۔
برہم تہ زندہ تباہ و برباد کر دے
یعنی آئندہ کوئی طاقت نہیں رکھتا۔
دہم زندہ، اعتراض کرے۔
عمر مرغ ہوا، بجلا، پانی پچھلی
بندگیاں نہ، انسانوں کو۔
دولت شہابی، بادشاہ کی حکومت
عہدے پر، اپنے عزیز فرزند
اولاد، طفل، بچہ، مرگے۔

[illegible]

<p>آں یکے کان حیار و حلم بود آں رسول حق کہ خیر الناس بود ہر دم از ماصد رود و صد سلام</p>	<p>وال دگر باب مدینہ علم بود عم پاکش حمزہ و عباس بود بر رسول وآل و اصحابش تمام</p>
--	--

آں امامانے کہ کردند اجتهاد
 بو حنیفہ بد امام باصفنا
 باد فضل حق فترین جان او
 صاحبش بو یوسف قاضی شدہ
 شافعی ادیب و مالک یا ز فر
 احمد حنبل کہ بود او مرد حق
 روح شال در صد رحمت شاد باد

رحمت حق بر روان جسمہ باد
 آں سراج امتان مصطفی
 شاد باد ارواح شاگردان او
 وز محمد ذوالمنن راضی شدہ
 یافت ذیشان دین احمد زبیر فر
 در ہمہ چیز از ہمہ بردہ سبقت
 قصر دین از علم شال آباد باد

بادشاہِ جسم مارا درگزار
تو نکوکاری و مایہ کردہ ایم
سالہا در بندِ عصیاں گشتہ ایم
داماً در فسق و عصیاں ماندہ ایم
روز و شب اندر معاصی بودہ ایم
بے گنہ نگذشت بر ما ساعتی
بر در آمد بندہ بگرنجتہ
مقہرت دارد امید از لطف تو
بحر الطاف تو بے پایاں بود

زحر۔ ائمہ فقہ کے نام میں امام زفر
 امام ابو حنیفہ کے شاگرد ہیں۔
 احمد بن حنبل۔ یہ بھی فقہ کے امام
 ہیں۔ مرد دہق۔ مرد خدا۔ سبقت
 سبقت۔ آگے بڑھ جانا۔ صدر
 اعلیٰ مقام پر مشاد۔ خوش۔ قصر
 محل۔ مناجات۔ دعا۔ جناب سبازگاہ
 عجیب الدعوات۔ دعا کو قبول کرنے والا
 بادشاہ۔ اس میں الف نذائیکلے
 یعنی اے بادشاہ۔ جرم گناہ۔
 درگزار سحاف کہ سفر گزار۔
 بختیے والا بھوکار کبھی کر نہ والا۔
 بند۔ تید۔ عصیان گناہ۔ دعا
 سوسہ فرستانا۔ ماز۔ مہر۔ سامنے

مسماحتی گناہ۔ اگر حکم نواہی نہیں کی جمع۔ فائدہ۔ امر سے مراد وہ کام ہیں جن کے کرنے کا حکم دیا گیا ہے اور نہی سے مراد وہ کام ہیں جن سے منع کیا گیا ہے۔ مسماحت ایسا سائنہ ضرورتاً دل۔ دل کی توجہ۔ گریختہ۔ بھگا ہوا۔ بریکتہ۔ برابادی ہوئی۔ لا تقطعو امن رحمتہ اللہ۔ اللہ تعالیٰ کی رحمت سے نا امید نہ ہو۔ بکر۔ سمندر۔ الطاف۔ جمع لطف مہربانی۔ بے پایاں۔ بے انتہا ہے کنار۔

راہِ رزق - راستہ رزق - چشم - امید - بعد - بر خاتم می - یعنی میرا جسم می ہو جائے - جام بری - میری جان لے تو بعض امارہ - وہ نفس جو برائی کی طرف
مائل کرتا ہو - عاقل - عقل مند - شاکر - شکر کرنے والا - دانگے - اس کے بعد - قادر - قادر پانے والا - ختم - ختم کرنے والا - خود - پی جانا - رستگار آں
رستگاری جمع - چھکار پانے والا - ابلہ - بے وقوف - دواں - دوڑنے

بے عقل - آمرزیدن - بخشش -
خوب تر - بہت اچھی - ترس -
سرکش - گھوڑا - رام - مطیع -
خود متدان جمع - خود مند عقل مند -
تائب - استیر - قیدی -
تقافت - بخوڑی چیز پر کرنا -
پیشہ - کام - ریاضت - عبادت -
گوش لیڈن - کان مروڑنا -
سزا دینا - وبال - بھیت -
تائب - تاکہ سلامت ماند - امن -
میں رہے - جیح - تمام خلق -
غلو - روگردانیدن - نہ بھینا -
مردمان - جیسے مردم لوگ -

در بیان مخالفت نفس امارہ

عقل آں باشد کہ او شاکر بود
ہر کہ ختم خود فرو خورد لے جواں
آں بود ابلہ ترین مردواں
وانگے پندار آں تاریک رامی
گرچہ درویشی بود سخت اے سپر
ہر کہ اورا نفس تو سن رام شد
بر مراد نفس تا گردی اسیر
در ریاضت نفس بدر گوش مال
ہر کہ خواہد تا سلامت ماند او
مردمان را سر بسر در خواب داں
آنکہ رنجاند ترا عذرش پذیر
حق ندارد دوست خلق آزار را
از ستم ہر کو دلے را ریش کرد
آنکہ در بند دل آزاری بود
اے سپر قصد دل آزاری کن
خاطر کس را مرغباں اے سپر
نام مردم جز بہ نیکوئی مسر

نہی ہے - یعنی لوگوں کو اچھے الفاظ سے ملامت کرنا - معصیت - ملامت -

بے قد - بہت زیادہ - رو - رفتن - مسدود -
بستہ - بندھی ہوئی - رستہ - چھکارا

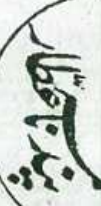
قوت نیکی نداری بد ممکن
روزباں از غیبت مردم بہ بند
ہر کہ از غیبت زبانش بستہ نیست
بر وجود خود ستم بے حد ممکن
تانبہ بینی دست و پائے خود بہ بند
آنچناناں کس از عقوبت رستہ نیست

در بیان فوائد خاموشی

اے برادر اگر تو ہستی حق طلب
گر خبر داری ز حی لایموت
اے سپر پند و نصیحت گوش کن
ہر کہ را گفتار بسیارش بود
عاقلاں را پیشہ خاموشی بود
خاموشی از کذب غیبت واجب است
اے برادر جز ثنائے حق مگو
ہر کہ در بند عمارت می شود
دل ز پر گفتن ہمیں درد بدن
آنکہ سعی اندر فصاحت میکند
روزباں را در دہاں مجوس دار
ہر کہ او بر عیب خود مینا شود

در بیان عمل خالص

ہر کہ باشد اہل ایمان لے عزیز
از حسد اول تو دل را پاک دار
پاک دار از کذب و از شہت نہاں
پاک گرداری عمل را از ریا
پاک دار و چار چیز از چار چیز
خویشین را بعد از اں مومن شمار
تا کہ ایمانت نیست در زیاں
شیع ایمان ترا باشد ضیا

معاویہ - جار غیبیہ - بیٹھ بچھے کسی کی برائی کرنا - بستہ - قید -
پائے والا - فوائد - فائدہ کی جمع ہے - حق طلب - سچائی طلب کرنے
ہونٹ - سچی - زندہ - لاموت
نہ مرنے والا - دہان - منہ -
مہر سکوت - خاموشی کی مہر -
گفتار - باتیں - درون - اندر -
یعنی زیادہ باتیں کرنے سے
انسان کا دل مرے ہو جاتا ہے -
خاموشی - بھول جانا - کذب -
بھوٹ - ابلہ - بے وقوف -
راغب - مائل - گوش کن - سن -
خاموش کن - چپ رہ -
عمارت - تعمیر - جملہ - تمام -
غارت - بر باد -
پر گفتن -
زیادہ باتیں
کرنا -
در عدل -
عدن کے
موتی - عدن
ایک شہر کا نام ہے - جس
کے موتی بہت مشہور ہیں
سعی - کوشش - فصاحت -
تیسرے زبان - جواحت -
زخمی - زدہ - حب -
مجوس - قیدی - مایوس -
نام امید - مینا - دیکھنے والا
قوت - طاقت -
اہل ایمان - ایمان والا -
حسد - حسد کی نوعت کے
زوال کی قتا - زبان -
نقصان - ریا - دکھلاوہ -
شیع - موم ہی -
ضیا - روشنی -

یعنی جس شخص کی غذا پاکیزہ نہ ہو اس کو روحانی ترقی حاصل نہیں ہو سکتی۔ اعمال۔ عمل کی جمع، کام۔ بے حاصل۔ بے فائدہ۔ بوریہ۔ بوری۔ احتلاص۔ وہ کام جس میں خدائی رضا مقصود ہو۔ کار۔ کام۔ پیوستہ۔ ہمیشہ۔ سیرت۔ عادت و خصلت۔ عادت۔ زبان نقصان۔ برملا۔ برمجمام۔ خنداں۔ منہ والے۔ بیگناہ۔ بیشک۔ ہیبت۔ رعب۔ بازپھر۔ صحبت۔ مجلس۔ مے ساز۔ بنائی ہے۔ حقیقت۔ ذلیل خجوت۔ علیحدگی۔ بے ہیبت۔ بے رعب۔ فر۔ رعب و دب۔ جہاندارتی۔ بادشاہی۔ میل۔ رغبت۔ کم آزارتی۔ تکلیف نہ دینا۔ داد۔ انصاف۔ شاد۔ خوش۔ فائدہ۔ قرآن پاک، میں بھی عدل کا حکم دیا ہے۔ ہے۔ اعدواہو اقرب للقتلو۔ آہنگ۔ ارادہ۔ سود۔ لغز۔ گنج۔ خزینہ۔ سیاہ۔ لشکر خلوت۔ علیحدگی۔ یعنی راز کا کھورتوں سے زیادہ مشغول ہونا ملک کے زوال کا سبب ہے۔

چون تشکیم را پاک داری از حرام
و در این صفت باشد شریف
هر که باطن از حرامش پاک نیست
چون نباشد پاک اعمال از ریا
هر که را اندر عمل اخلاص نیست
هر که کارش از برای حق بود

مرد ایماں دار باشی و السلام
و ندارد در دایماں ضعیف
روح او راه سوافلاک نیست
هست بے حاصل چو نقش بوریاء
در جہاں از بندگان خاص نیست
کار او پیوستہ بارونق بود

در سیرت ملوک

پادشاہاں راہمی دارد نہیاں
 بیگماں در ہیئت نقصاں بود
 پادشاہاں راہمی ساز حقیر
 خویشتن را شاہ بے ہیبت کند
 میل او سوئے کم آزاری بود
 تاز عدلش عالمے گردند شاد
 سود نکند مرو را گنج و سپاہ
 دور نبود گر رود ملکش زدست
 باشد اندر مملکت شہ را بقا
 بہر او بازند صد جاں سرسری

در بیان حسن خلق

چهار چیز آمد بزرگی را دلیل
علم را اعزاز که در بی حساب
هر که دارد دانش و عقل و تمیز
هر که این دارد بود مرد و جلیل
خلق را آدن جواب با صواب
اهل علم و حلم را دارد عز و یز

دیگر آن باشد که جوید وصل و دست
 اے برادرِ گزخ و داری تمام
 ہر کہ باشد تلخ گوی و ترش روی
 ہر کہ از دشمن نباشد پُر حذر
 در میانِ دوستانِ سرور باش
 در چو از خود عدو را رہ بدہ
 با محباں باش دائم ہمنشین
 اے یسرتد بر رہ را تو نشہ کن

زانکہ از دشمن حذر کردن نکوست
 نرم و شیریں گوئی با مردم کلام
 دوستان ازوے بگردانند روی
 عاقبت بیند ازوے رخ و ضرر
 گر خبر داری ز دشمن دور باش
 از برائے آنکہ دشمن دور بہ
 تا توانی روئے اعدا را مبیں
 پس حدیث این واں یک گوشہ کن

در بیان مہلکات

خارجہ سے لے برادر با خطر
قریب سلطان و الفت با بداں
قرب سلطان آتش سوزاں بود
نہ ہر دار در دروں دنیا چوں مار
می نماید خوب و زیبادر نظر
نہر این مار نقش قاتل است
بچو طفلان منگرا اندر سرخ و زرد
زناں دنیا چوں عروس آراستہ است
مقبل آن مردیکہ شد زین جفت طاق
لب پہ پیش شوی خداں می کند

در بیان اہل سعادت

شد دلیل نیک نیتی چارچیند

ملاقات - حذر - پرہیز - تردد -
 کٹے چہرے والا - رد - چہرہ -
 پر عذر - پر خوف - عاقبت -
 آخر کار - ضرر - نقصان -
 مسرور - خوش - جو آر -
 پردس - عدد - دشمن - مہمان -
 محب کی جمع - دوست -
 جمنشیں - بیٹھے والا - تدبیر -
 رائے - توشہ - راستے کا خرچہ -
 خوراک - سلاکت - ہلاک کرنے -
 والی چیزیں - خطر - خطرہ -
 قربت - نزدیکی - بدان -
 ہد کی جمع - بُرا - دروٹن -
 اندر - مار - سانپ نقش و نگار -

یہی بننا ہے
خوبصورت
ہے
لیکن حقیقت
میں قاتل ہے

زیبا - خوب صورت -
دہکت - نیکن - منقش -
نقش و نگار والا - مغزدار -
دھوکہ میں آنے والا -
زناں - بڑھیا عورت -
عروس - دلہن - خاندہ -
لفظ عروس و دلہا پر بھی
بولا جاتا ہے مگر اکثر
استعمال دلہن پر ہوتا
ہے - شوخی - خاندہ -
مقبل - معتبور - جنت
جوڑا - طاق - اکیلا -
امل سعادست -
نیک بخت لوگ
عزیز - محنت والا

ہموت مبارک، لقا، ملاقات، بھ، ہمیشگی، شکر، سپاہی، بازند، قربان کہتے ہیں۔ سرسری، بغیر سوچ سمجھ کے کام کرنا۔ دلیل، نشانی، جلیل۔ بزرگ۔ اعزاز، قدر، عزت کرنا، خلق، مخلوق، تیزاب، باغراب۔ درست جواب یعنی عمدہ اور نرم کلام کرنا۔ دانش۔ دانائی، علم، حوصلہ۔

پیش اندیش پہلے سوچے
والا یعنی مرنے سے
پہلے آہستہ کی
فکر نہ کرنے والا غافل
ہے۔ ترک - بھڑونا۔
صاحبزادوں۔ اولیائے کاٹین
یعنی آخری زندگی سنوانے
کے لیے اللہ کے
نیکی بندوں کا وسیلہ
فردوسی ہے جیسا
کہ ارشاد خداوندی
ہے۔ اِستغُوا اللہَ
الموسیلہ۔ اس کی
طرف وسیلہ
تلاش
کرد۔

لغات لسانی
بڑی خواہشات
عالم فانی
ختم ہو جانے والا
جہان - حاصل - فائدہ -
تنت - تائے خطاب
تن جسم - استخوان - ہڈیاں
چارہ - علاج - تدبیر -
دہر زشت - تا خطاب - رہزن
ڈاکو - عافیت - سلامتی -
یافتن - پانا - ایمنی -
بے خوفی - امنے - امن -
پیرچ - کچھ - بری اور پورا
نکر - کام - خواہش - دام -
پھندا - یعنی نفس کی خواہشات
کو پورا نہ کر - زیر سے پا -

اصل پاک آمد دلیل نیک بخت
 نیک بختکار را بود زائے صواب
 هر که آئین از عذاب حق بود
 عمر دنیا چند روزے پیش نیست
 ترک لذات جهاں باید گرفت
 در پئے لذات نفسانی میباش
 نیست حاصل رنج دُنیای رونت
 از منت چوں جاں رواں خواهد شد
 مرزا از وادین جاں چاره نیست

در بیان سبب عافیت

عافیت را اگر بخوای اے عزیز
ایمنی و نعمت اندر خاندان
چونکه با نعمت امان باشد
با دل فارغ چو بارشی تند رست
بر میا ورتا توانی کام نفس
زیر پای آورده اے نفس را
نفس و شیطان می برند از ره ترا
نفس را سرکوب و دائم خوار
نفس بد را هر که سیرش میکند
خلق خود را دور دار از هر مزه
ز آب و نان تالب شکم را پر ساز

پاؤں کے نیچے - ہرہ - حصہ - چہ - بکناں - سرکوب - سزاوہ - صیر کردن - پیٹ بھر کر کھلانا - حلق - غلا - مزہ - لذت - ہزہ - گناہ -
تالاب - ہنٹوں ملک - آج - دودھ چارہ ہو جانور کو کھلانے کے بعد دیکھ جاتا ہے ۔

بکٹ بھرنے کھا۔ بہائم۔ چوپایہ۔ درخت آبی بنسند میں ہے۔ گور۔ قبر۔

روز کم غور کر چه صائم نیستی
اے کہ در خوابی ہمہ شب تا بہ روز
خواب و خواب جز پیشہ انعام نیست
اے پس بسیار خواهی خفت خیر
دل دریں دنیائے دولستن خطات
از چه دل بندی بدنیائے دنی
طاہر خود را میار اے فقیر
طالب ہر صورت زیبا میباش
از ہوا بگذر خدا را بندہ شو
خرقہ پشمینہ را بروش کن
ایکہ در بر میکنی پشمینہ را
گر ہی خواهی نصیب از آخرت
بے تکلف باش و آراش مجو
در برت گو کسوت نیکو میباش
ہچو صوفی در لباس صوف باش
مردہ را بوریافت لیس بود
مردہ را بود دنیا سود نیست

پرفرد۔ روشن کر خواہی تو
سونا در کجا انعام بنم کی
جمع سے چہ پائے بہرہ حصہ
انعام۔ کھتہ دینا۔ دنیا جو
لوگ غفلت کی زندگی بسر
کرتے ہیں ان کے لیے
انعام خداوندی نہیں ہے۔
دل بستن۔ دل لگانا۔ دوق
مکینہ۔ دامن بر چیدن۔
علیحدگی اختیار کرنا۔ از چہ۔
کس لیے۔ دنی۔ مکینہ۔
حب آید۔ ہمیشہ۔ بودی۔
رہائش۔ احلس آریا۔
عہدہ پیروں
کے نام
ہیں۔
ہوا۔
خدا ہش
نفسانی۔
در زندہ۔
خرقہ۔ گدڑی۔ فقیروں کا
لباس۔ پشمینہ۔ اون کا
جنا ہوا پکڑا۔ در بر۔ بفل۔
بدرکن۔ دور کر۔ جاملے
فاخرت۔ غر دار کپڑے۔
کسوت۔ لباس۔

در بیان تواضع و محبت درویشان

<p>مگر تر عقل ست یاد ایش قریں تاہنیشینی جز بدرویشاں ممکن حُب درویشاں کلیدِ حُب است</p>	<p>باش درویش و بدرویشاں شیش تا توانی غیبت ایشاں ممکن دشمن ایشاں سزائے لعنت است</p>
--	--

وگے لوگ۔ تواضع۔ عاجزی۔ حُب۔ محبت۔ کلید۔ کچی۔ سزائے لائق۔ پوشش۔ لباس۔ دلی۔ گدڑی۔ کام۔ مصد۔ ہوا۔ خواہش۔
 فائدہ: درویش کو نہ لباس کی فکر ہوتی ہے اور نہ مخلوق سے سروکار وہ رضائے مولیٰ کا مستلاشی ہوتا ہے۔

پند و انظار

پاشکا - مرد راہ - راہ سلوک
پر چلنے والا مرد -
بند - بندہ - بندہ - بندہ -
گر - اگر - رستم ایک شخص کا
نام ہے جو کہ طاقت میں
بہت مشہور تھا یہ زابلستان
کا حاکم تھا مشہور قبل
مسیح پیدا ہوا - ہر آدم
پر زین نوشیروان کے
سید سالار کا نام ہے
گور - قبر - مشائخ ساز و سامان

در بیان دلایل شقاوت

چار چیز آثار بد سختی بود
بتجلی و ناکسی مر چار شد
آنکہ در بند عبادت می شود
بر ہوائے خود قدم ہر کو نہاد
ہر کہ ساز و در جہاں با خواب خور
رو بگرداں از مراد و آرزوی
کامرانی سر بنا کامی کشد
امرو نہی حق چو داری اے ولید
ہر کہ ترک کامرانی می کند
امرو نہی حق ز قرآن گوش دار

در بیان ریاضت

اے پسر بر خود در راحت بہ بند
باز شد بروے در دار السلام
ہر کہ بر لبست او در راحت تمام

دنیا کہ پیچھے - یعنی اللہ تعالیٰ کے احکام کو غور سے سن - دنیا کو عیش و عشرت کی جگہ نہ بھجو - ریاضت - محنت کرنا - پسر بند - ادب - راحت - آرام - دروازہ - باز شد - کھل گئے - دار السلام - جنت -

غیر حق را ہر کہ خواہد اے پسر
اے برادر ترک عز و جاہ کن
عز و جاہت سر بستی می کشد
خوار گرد و ہر کہ باشد جاہ جوی
نفس در ترک ہوا سبکیں بود
چوں دلت از یاد حق ایمن بود
ہر کہ اورانگیہ بر صانع بود
اکتفا بر روزے ہر روزہ کن

در بیان مجاہدات نفس

نفس نتوان گشت الا با ستہ چیز
خنجر خاموشی و شمشیر جوع
ہر کہ را بنود مترب این سلاح
چونکہ دل بے یاد اللہ بود
اہل دنیا را چو زہر سیم آیدش
ہر کہ او در بند سیم و زر بود
آنکہ بہر آخرت کارش بود
مال دنیا خاکساراں را دہند
ہست شیطاناں لے برادر دشمنست
مدبرے کو رو بدین آوید
اے پسر بایا د حق مشغول باش

کیست و عالم از و گمراہ تر
خویش را تا کتہ دگاہ کن
مر ترا بر تن پرستی می کشد
اے برادر قرب آں در گاہ جوی
گو شمال نفس ناداں این بود
نفسک امارہ کے ساکن بود
در جہاں بالقہ قانع بود
گر نداری از خدا دریوزہ کن

در بیان مجاہدات نفس

چوں بگویم یاد گیرش اے عزیز
نیزہ تنہائی و ترک ہجوم
نفس او ہرگز نیاید با صلاح
دیو کلعوں یار و ہماہست بود
لقہائے چرب و شیریں آیدش
در عقوبت عاقبت مضطر بود
از خدا تشریف بسیارش بود
آخرت پر ہیز گاراں را دہند
غل آتش خواہد اندر گردنت
بہرہ کے از عالم عتے بود
وز خلاق دور ہچوں غول باش

مجاہدات کرنا اور پوچنا ہے
یعنی جو کہ غیر خدا کی عبادت
کرتا ہے اس سے بڑھ
کہ جہاں میں کوئی شخص
گمراہ نہیں - عز و جاہ -
عزت اور مرتبہ -
شائستہ - لائق - پستی -
ذلت - تر - خاص - تن پرستی -
آرام طلبی - خوار - ذلیل -
قرب - نزدیکی - گوشاں -
سزا - ساکن - آرام کرنے
والے - تکیہ - مجبور -
صلاحت - بنانے والا - لغت -
نوار - قانع -
بھڑکی
چیز پر
صبر
کرنے والا
اکتفا - گذار
دریوزہ - گلاگری - بھیک -
مجاہدات - مجاہدہ کی
جمع ہے - مشقت -
شمشیر - تلوار - جوع - بھوک
ہجوم - ہنسند - مرتبہ -
حاصل - صلاح - مجتہد -
اصلاح - درستگی - دیو -
شیطان - زر - سونا - سیم -
چاندی - چرب - سرخ -
عقوبت - عذاب - مضطر
بے چین - تشریف
مروت کرنا - خاکساراں -
خاکسار کی جمع ہے - ذلیل -
غل - طوق جو لوہہ کا ہوگا - مدبر - بیوقوف - بہرہ - خصل - عالم حق - آخری جہاں - غول - بھوت جو مختلف شکلوں میں تبدیل ہو سکتا ہے -

فقر - محتاجی - پیدا - غلام - آج - فردا - کل - تاکہ - کب تک - مرنے کی طرح لالچی نہ بن بلکہ ہر تکلیف کو جوانوں کی طرح برداشت کر۔
 ۱۴ - چوٹی - مردانہ - جہاں مردوں کی طرح بیٹی چوٹی
 فساد و زنی - کاسیانی - یعنی اگر تو اللہ تعالیٰ

در بیان فقر

فقر خود را پیش کس پیدا کن
 محنت امروز را سر دامن
 غم خود را آخر که آب و نال دہد
 اگر تو مردی فاقہ را مردانہ کش
 حق دہد مانند مرغیان روزیت
 اگر دہد قوتش لب نان فطیر
 تا نگردی جفت با اہل نفاق
 فقرتش از جامہائے دلق نیست
 خاص شمارش کہ او عامی بود
 کہ ہوائے مرکب و زینت بود
 بعد از ان می دال کہ حق را یافتی
 روئے دل چوں از ہوا بر تافتی

پر ہر دوسہ کرے گا تو
 اللہ تعالیٰ تجھے اپنے خزانہ
 غیب سے روزی دے گا۔
 قوت - روزی - لب نان فطیر -
 تازہ روٹی کا ٹکڑا - ختم -
 ڈیرھا - تو تکرر - دولت مند -
 طاق - دروازہ - جفت -
 ملا ہوا - نلک - شرم -
 جامہائے دلق - گدڑی کا
 لباس - ذوق - شوق -
 عامی - عام آدمی - یعنی جو کوئی
 اپنی شہرت کا شوق رکھتا
 ہو - ہندہ - خدا نہیں ہے
 فارغ - خالی -
 لاینت - خوبصورتی
 ہوا خواہش -
 مرکب -
 سواری -
 لقا سے دل - دل کا چہرہ -
 بر تافتن - پھیرنا -
 دریافتن - معلوم کرنا -
 شتر - اونٹ -
 شتر مرغ - ایک پرندہ
 جو اونٹ کی طرح ٹانگیں
 اور گردن رکھتا ہے اور
 مرغ کی طرح پرواز کرتا ہے
 ہے - بار - بوجھ - طاقت
 پرندہ - گیہا - گھاس -
 دگش - خوبصورت -
 لیک - لیکن - طاقت
 عبادت - چستی - چالاک -

در بیان دریاقتن حقیقت نفس امارہ

چوں شتر مرغ شناس این نفس را
 گر پیر گویشش گوید شتر مرغ
 چوں گیہا ز ہر بخش و بخش است
 اگر بطاعت خوانیش سستی کند
 نفس را آں بہ کہ در زندان کنی
 کام نفس بد براوردن خطاست
 نیست در انش بجز جوع و عطش
 چوں شتر در رہ در آئی و بارش
 بار ایزد را بجاں باید کشید

نفس امارہ
 نے کشد بار و نہ پیرد بر ہوا
 ورنہی بارشش بگوید طارم
 ایک طمش تلخ و بولش ناخوش است
 ایک اندر معصیت چستی کند
 ہر چہ منہر باید خلاف آں کنی
 زانکہ دشمن را پروردن خطاست
 تاکہ سازی رام اندر طامش
 بار طاعت برد رجب بارش
 ورنہ بچو سگ زباں باید کشید

زندانی - قید خانہ - پروردن - پالنا - درمان - علاج - جوع - بھوک - عطش - پیاس - راتم - فرمانبردار - بار - بوجھ - کش کشیدن سے فعل امر ہے -
 ایزد - اللہ تعالیٰ کا نام ہے - سکت - کہتا - یعنی اللہ تعالیٰ کی فرمانبرداری دل و جان سے کی جائے ورنہ کتے کی طرح ذلت کی زندگی گزارنی ہوگی -

نفس - لغت - انبار - ڈھیر - گلستان - باغ - حیات - زندگی - تحمل - برداشت - تحمل - خوبصورتی - طلق - رنجیدہ - اس شعر میں آید کریمہ انما غننا الامانہ
 علی السموات الخ - کی طرف اشارہ ہے اور دوسرے
 ۱۵ - صوم میں آید کریمہ کے آخری کلمات ان کا ن غلوما جولا - کی طرف اشارہ ہے -

ہر کہ گردن می کشد زین بار ہا
 چوں شتر مرغ آنکہ از بارش گرخت
 ہر کہ بارش را تحمل می کند
 کردہ بار امانت را قبول
 روز اول خود فضولی کردہ
 جنبش کن اے پسر غافل مباش
 ہر کہ اندر طامش کسلاں بود
 وقت طاعت تیز رو چوں بار ہا
 راہ پر خوف ست و وزداں دریں
 منزلت دورست و بارت لب گراں
 ہر کہ در رہ از گراں بار ہا بود
 لاشہ داری بک کن بار خویش
 چسیت بارت؟ جیفہ و نیائے دوں

باشد از نفس بروا نبسا را
 از گلستان جانش پر برینخت
 در جہاں جانش تحمل می کند
 از کشیدن پس نباید شد ملول
 واں فضولی از جہولی کردہ
 چوں بلی گفتی بہ تن تبیل مباش
 حاصلش گمراہی و خدلاں بود
 وز ہمہ کار جہاں آزاد باش
 رہرے بر تانمسانی بر زین
 کوشش کن پس ممان از دیگران
 ہر دمش از دیدہ خوں بار ہا بود
 ورنہ در رہ سخت بینی کار خویش
 کرے آل گشتہ خوار و زبوں

در بیان ترک خود رانی و خود ستانی

سرچہ آرائی بدستارے پسر
 تا نگیری ترک عز و مال و جاہ
 نیست مردی خویش را راستن
 نیست بر تن بہتر از تقوی لباس
 ہر کہ او در بند آرائش بود
 عاقبت جز نامرادی نبودش
 خود ستانی پیشہ شیطان بود

تا توانی دل بدست آراءے پسر
 از ہمہ بر سر نیائی چوں کلاہ
 قصد جہاں کرد آنکہ او راست تن
 در تکلف مرد را بنود اساس
 در جہاں فرزند آسائش بود
 بہرہ از عیش و شادی نبودش
 ہر کہ خود را کم زند مرد آں بود

یعنی دوسروں کے دل کو خوش رکھ - ترک - چھوڑنا - کلاہ - ٹوپی - قصد جان کر دینی اپنی ہلاکت کا ارادہ کیا - تقوی - پرہیزگاری - تکلف - بناوٹ -
 غلامی - فاش - آسائش - بنیاد - فرزند - بیٹا - نامرادی - ناکامی - خود را کم زند - اپنے آپ کو دوسرے سے کم سمجھنا -

ملعون یعنی لاجرم یقیناً قاصع عاجزی یعنی مٹی عاجزی کی وجہ سے
شیطان مسکرتی بیکرنا مستندی بخش چاہنا پست نیچا خوشہ
کساں دوسرے لوگ
یعنی بے وقوف کو اپنے
عیب نظر نہیں آتے
بلکہ وہ دوسروں کی
عیب جوئی کرتا ہے
تخم بچ خلق مخلوق
خلق نیک عادات
خوشنود راضی مہرور
اللہ تعالیٰ بدخوی بڑائی
پرستہ ہمیشہ خوشہ
بری عادت بلائے
مصیبت ستاخ شہی
سگان تلخ بچہ خانے کے
کتے پیل
بھری ہاتھی
برکراں
کارہ کرنیوالا
عافیت
سلامتی بلا مصیبت
رستن نجات پانا
باز باید داشتن
روکنا چاہئے بد رفتن
سے فعل امر ہے
جا آرز لاچ
ہر سو ہر طرف
یعنی جو ان
لاچی ہو جاتا ہے
وہ مصیبتوں میں گھر
جاتا ہے
میاں ہمیانی
پیسے ڈالنے کی
تھیل رہا کن پھوڑ دے خطہ خطہ

گفت شیطان من ز آدم بہتہم
از تواضع خاک مردم می شود
رانده شد ابلیس از مستکبری
شد عزیز آدم چو استغفار کرد
دانہ پست افتد ز بردستش کند

تاقیامت گشت ملعون لاجرم
نور نار از سرکشی گم می شود
گشت مقبل آدم از مستغفری
خوار شد شیطان چو استکبار کرد
خوشه چوں بر سرکش پیتش کند

در بیان آثار ابلہاں

چار چیز آمدنشان ابلہی
عیت خود را بدنہ بیند در جہاں
تخم بخل اندر دل خود کاشتن
ہر کہ خلق از خلق او خوشنود نیست
ہر کہ او را پیشہ بدخوی بود
خوئے بد در تن بلائے جاں بود
بخل تلخ از درخت دونخ است
روئے جنت را کجا بیند بخیل
باش از بخل بخیل لال برکراں

باتو گویم تابستانی آہی
باشد اندر جنت عیب گساں
آنکہ امید سخاوت داشتن
بیچ قدرش بر در معبود نیست
کار او پیوستہ بدروئی بود
مردم بدخونہ از انساں بود
واں بخیلک از سگان مسلخ است
پیشہ افتادہ زیر پایے پیل
تا نباشی از شمار ابلہاں

در بیان عافیت

از بلا تارستہ گردی اے عزیز
رو تو دست از نفس و دنیا باز دا
گر بخرص و آزر گردی مستلا
آنکہ نبود هیچ نقدش در میاں
نفس و دنیا را رہا کن اے پسر

باز باید داشتن دست از دو چیز
تا بلا ہارا نباشد با تو کار
با تو زوار و زہر سو صد بلا
ہر کجا باشد بود اندامان
تار ہی از ہر بلا و ہر خطر

ساکس بہت سے لوگ زار ذلیل
نزار محسوز نمراد ناکام
نار ناکام آنے کی خوشی نہ ہو
اور جانے کا غم نہ ہو
پچھ آزار تکلیف داری خواہ
مرد نہ مانگ فریاد کرے
مرد کو پیچھے والا فائدہ
میاں بتایا گیا کہ حقیقی مددگار
اللہ تعالیٰ ہے باقی انبیاء و
اولیاء اس کی دی ہوئی طاقت
سے بندوں کی مدد فرماتے
میں ہر کار انجام دے جس کو
تو نے نارا نہیں لیا ہے نصرت
دشمن عرصہ گاہ میدان کیا
غنا و دقتی
ذرا کمین
احسان
کرنے
والا
یعنی اللہ تعالیٰ
دانش سمجھ کند رہا
پروہ کرے مردی
جو آدمی نامنرا نامناسب
یعنی بے عمل طاقت صرف نہ
کرے میل میلان بیکاری
جلد بازی حکم جوصلہ صبر
صلاح درستی تن جہم
پیش از ہمہ سب آئے یعنی
زمانہ میں سب زیادہ نیکی نامی
حاصل کرنے سے سخاوت انقیاد
کرسازوں کو کھانا کھلا داکر
انصاف چاہنے والا زبردست
یکور لوگ پند نصیحت

اے باکس کنہ برائے نفس زار
از برائے نفس مرغ نامراد
تا دولت آرام یابد اے پسر
از عذاب قہر حق امین مباش
در بلا یاری مخواه از بیچ کس
ہر کار بنجامدہ عذرش بخواه
محرمت خواہد کسے از دوزخ

در بلا افتاد و گشت از عزم نزار
آمد و در دام صیاد او فتاد
بود و نابود جہاں بیکسر شمر
در پے آزار ہر مومن مباش
زانکہ نبود جز خدا فریاد رس
تا نباشد خصم تو در عرصہ گاہ
در قناعت می توانش یافتن

در بیان عقل عاقلان

ہر کہ عقل ست و دلش اے عزیز
کا بخود باتا سنا نکند رہا
عقل داری سبیل بدکاری مکن
ہر کہ از حلم دل روشن بود
تا شوی پیش از ہمد از روزگار
تا تو باشی در زمانہ داد گر
ہر کہ بر پند خود آمد استوار
ہر کہ از گفتار خود باشد ملول
ہر چہ باشد در شریعت ناپسند
تا صواب کار بینی سر بسر

دور باید بودش از چارچینہ
مردمی نکند بجائے ناسزا
زین چو بگذشتی بسکاری مکن
در زمانہ با صلاح تن بود
دست بر نان و نمک بکشادہ دار
زیر دستاں را نکودار اے پسر
پست بد او را دیگران بند نکار
قول او را دیگرے نکند قبول
دور باش از حقے چو ہستی ہوشمند
بر مراد خود مکن کار اے پسر

در بیان رستگاری

بہت بیشک رستگاری در ستم چیز
زانیکے تریدن ست از دوزخ لعل

باتو گویم یاد گیرش اے عزیز
دوم آمد جنت قوت حلال

استوار درست یعنی مل کرنا ہے بندہ کار کام باندھنے میں یعنی قبول کرتے ہیں ملوک ریخیدہ قول بات یعنی جو اپنی بات پر خود عمل کرے
دوسرے بھی اس کی بات پر عمل نہیں کرتے ہوشمند عقل مند صواب درست ہر ایک تمام مراد خواہش رستگاری دینی ترسیدان ڈونا
دوا لعل بزرگی والا یعنی اللہ تعالیٰ قوت رازی

در بیان سعادت و نصیحت

راستہ دکھانے والا - جفا، ظلم - ناسزا، نا اہق - سازگار، موافق - ناز ہوا، حرص کی آگ - شبگیر، آدمی رات کو اٹھنا - یا آدمی رات کے بعد سفر کرنا - از سر خود - اپنی خواہش اور مرضی سے - فراہ، بھانگا - تیر - کلبازی - جوڑ، قسَم - عیش خوش، اچھی زندگی - بکس، برداشت کر - رخت، سامان یعنی جب کوئی جگہ تجھے راس آجائے تو بلاؤج وہاں سے کوچ نہ کر - جیسے کہ بعض لوگوں کو غم خیر کی عادت ہوتی ہے - سخن نہ پڑی رہے - تیری بات پر کو قبول نہ کرے - خوش نہ بد، بُری عادت - جہد، کوشش - بے حاصل، بے فائدہ - یعنی انسان کو ہر حال میں تقدیر الہی پر راضی رہنا چاہیے کیونکہ اس کی ناراضگی قصداً کو رد نہیں کر سکتی - استغیرہ، لڑائی - باہمی، بغاوت کرنے والا - تیرہ شب، اندھیری رات - مدبر، بے وقوف - روشن خاطر، روشن دل - ابلہ، بیوقوف - مدبر کی، بے وقوفی - جست، نصیحت - بوالغفل - نالائق - عبرت، دوسرے کی حالت دیکھ کر اس سے نصیحت پکڑنا -

راستہ دکھانے والا - جفا، ظلم - ناسزا، نا اہق - سازگار، موافق - ناز ہوا، حرص کی آگ - شبگیر، آدمی رات کو اٹھنا - یا آدمی رات کے بعد سفر کرنا - از سر خود - اپنی خواہش اور مرضی سے - فراہ، بھانگا - تیر - کلبازی - جوڑ، قسَم - عیش خوش، اچھی زندگی - بکس، برداشت کر - رخت، سامان یعنی جب کوئی جگہ تجھے راس آجائے تو بلاؤج وہاں سے کوچ نہ کر - جیسے کہ بعض لوگوں کو غم خیر کی عادت ہوتی ہے - سخن نہ پڑی رہے - تیری بات پر کو قبول نہ کرے - خوش نہ بد، بُری عادت - جہد، کوشش - بے حاصل، بے فائدہ - یعنی انسان کو ہر حال میں تقدیر الہی پر راضی رہنا چاہیے کیونکہ اس کی ناراضگی قصداً کو رد نہیں کر سکتی - استغیرہ، لڑائی - باہمی، بغاوت کرنے والا - تیرہ شب، اندھیری رات - مدبر، بے وقوف - روشن خاطر، روشن دل - ابلہ، بیوقوف - مدبر کی، بے وقوفی - جست، نصیحت - بوالغفل - نالائق - عبرت، دوسرے کی حالت دیکھ کر اس سے نصیحت پکڑنا -

در بیان علامت مدبران

چار چیز آمد نشان مدبری - یاد گیرش مگر تو روشن خاطری پس بجابل دادن سیم و زربت در حقیقت مدبر است آں بوالغفلو ہست از ازل مدبر جہاں را نفرتے

رسوائی، ذلت - مجاہد - پشیمانی، پریشانی - بے گمان، بے شک - کبر، تکبر - قابل تنبیہ، تنبیہ -

مشورت ہر کس کہ با ابلہ کند - آنکہ مال و زرد بد با جہاں لہاں ز چو جاہل را ہی آید بخت نشود از دوست مدبر پسند را عبرتے گیر از زمانہ اے جواں ہر کرا از غفلت آگاہی بود

در بیان آنکہ جہاں را حقیقت نیاید مگر

ی نماید خود لیکن در نظر باز بیماری کز دول تا خوش ست ایں ہمہ تا خرد نماید ترا از بلائے او کند روزے نفیر بینی ازوے عالمے را سوختہ زانکہ دار د علم قدر بے شمار ورنہ بینی عجب در بیچارگی خوف آں باشد کہ برگردد مزاج پیش از اں کز یاد آئی لے سپر ولے آں ساعت کہ گریز التهاب

در بیان مذمت خشم و غضب

چار چیز ہم شود موجود فی سز خشم را نکند پشیمانی علاج حاصل آید خواری از کابل تنی

خشم، دشمنی - آتش، آگ - ناخوش، ناراض - آرا، پرتوا - تجھے سوار تی ہے - عجز، ذلیل - بلائے، مصیبت - نفیر، بھانگا - ذرہ آتش، آگ کی ایک چٹکاری - عالم، جہاں - اندک، تھوڑا - خوار، ذلیل - قدر، مرتبہ - رنج، بیماری - غمخواری، علاج - عجز ہے بس - بیچارگی - لا علاج، یعنی جب ابتدائیں بیماری کا علاج نہ ہو تو پھر بڑھ کر لا علاج ہو جائے گی - برگردد، الٹ جائے، یعنی اگر دوسر کو

معمولی جان کر علاج نہ کیا جائے تو اس سے انسان کا مزاج بگڑ جاتا ہے - التهاب، شعلہ - یعنی جب آگ تھوڑی ہو تو اس کو معمولی پانی سے بجھایا جاسکتا ہے مگر جب شعلہ بلند ہونے لگیں تو اس پر قابو پانا مشکل ہو جاتا ہے - مذمت، برائی - خشم، غصہ، یعنی ذیل میں بیان کردہ چار چیزوں پر چار دوسری از خود مرتب ہو جاتی ہیں - عاقبت، آخر کار -

رسوائی، ذلت - مجاہد - پشیمانی، پریشانی - بے گمان، بے شک - کبر، تکبر - قابل تنبیہ، تنبیہ -

بحوثی، لڑائی جھگڑا، شوق، خوشی، غم، غصہ، یعنی جب جاہل آدمی غصہ
اسے کچھ حاصل نہیں ہوتا۔ بالکل ادھی یعنی اگر کچھ ہے۔ پیشہ، کام، تیشہ، کٹری چھیلنے کا ایک آلہ ہے۔

ختم خود را غصہ کو بردار کرنا۔ افتادہ، سست۔ تن پرور، آرام پرست۔ بے ثباتی، ناپائیداری۔ خواجہ صاحب، بقا، پیشہ، نیوکھا، اچھے چہرے والے۔ تجور غلم، عتاب، جھڑک۔ اصدقا، صدیق کی جمع ہے۔ دوست۔ مہر، محبت۔ زنان، زن کی جمع ہے، عورت۔ صحبت، مجلس۔ رعایا، سلطان، بادشاہ۔ ستم، ظلم۔ مردار، دراصل مراد ہے۔ عتاب جھڑک۔ بہرہ، حصہ۔ زبان کشادن، گلہ شکوہ کرنا۔ یعنی عورت کو اگر کسی دن معمولی فرق مل جائے تو سبقت تمام اچھا بیوی پر پانی پھیر دیتی ہے۔ حدیث پاک میں بھی ایسا ہی وارد ہے۔ کھڑک، بہت تھوڑا۔ عید، دوستی۔ زاغ، کوا۔ جان کا بھائی۔ جان کا گھناؤ۔ تمام بھل۔ غلام لڑکا۔ دشمن، علم، خرد۔ عقل، عمل، نیک اعمال۔ پرہیز، برے اعمال سے بچنا۔ شل، عام۔ یعنی پرہیزگاری سے دہشت کامل ہے جہاں کہ فرمان خداوندی۔

در بیان بے ثباتی چہار چیز و پرہیز از ازاں

چو چیز اے خواجہ کم دار و بخت گوش دار اے مومن نیکو لقا پس عتاب اصدقا کست تر بود بے بقا چوں صحبت ناجنس دان مرو را باشد بخت در ملک کم کم بقا باشد چو خط بر رخ آب چوں کم آید بہرہ بکشاید زباں کتیک بند ازایشاں ہمدمی نفرش از صحبت لبیل بود جملہ را زیں حال آگاہی بود اے پس چوں باد از رخ در گذر

در بیان آنکہ چہار چیز از چہار چیز کمال می یابد

چو شنیذی یاد میدارے غلام از عمل دینیت ہی یا بد جتال نعمت از شکر شامل می شود

ان کو مکہ عند اللہ الحاکم۔ اور شکرے نعمت میں زیادتی ہوتی ہے۔ ارشاد خداوندی ہے۔ لکن شکر تو لازماً دینکم۔

بہرہ، حصہ یعنی جس طرح پرندہ پروں کے

ہست وانش را کمالات از خرد شکر نعمت را کمالے مسید بد شکر ناکردن زوال نعمت است علم را بے عقل نتوان کار بست بے خرد و دانش وبال ست اے سپر ہر کہ علمے دارد و نبود بر آں

در بیان آنکہ باز گردانیدن آل محالست

از محالات ست باز آوردنش یا کہ تیرے جت پروں از کماں کشے نہ گرداند قضائے رفتہ را ہمچیں عمرت کہ ضائع ساختی پس نہ امتہائے بسیارش بود چوں یہ گفتی کے توان ہفتش

در بیان غنیمت دانستن عمر

عمر را می دان غنیمت ہر نفس پیچ محس از خود قضا را رد نہ کرد ہر کہ راہی از قضا شد بد نہ کرد ہنرمی باید نہادن بر زباں چوں رود پیشش نخواہی دید نیز

در بیان خاموشی و سخاوت

یاد گیر این نکتہ از من اے عزیز گردد این نبودش اندیشہ

علم کے مطابق عمل نہ کرنا۔ بیوقوفی ہے مثل الذین حلوا القرآن والایہ میں اسی معنوں کو بیان کیا گیا ہے۔ برکراں، کفارہ کرنے والا۔ باز گردانیدن، واپس پھیرنا۔ محالات، ناممکن۔ باز آوردن، واپس لانا۔ حدیث، بات۔ رفت، جاری ہو جائے۔ جیت، نکل جائے۔ یعنی تقدیر پر عمل ہوتی ہے۔ اس کو کوئی رد نہیں کر سکتا۔ اگر تقدیر مطلق مقربین درگاہ کی دعاؤں سے مل جاتی ہے۔ حدیث گفتہ، کسی ہوتی بات ہے اندیشہ، سوچ، سمجھ کے بغیر۔ ندامت، کی جمع ہے، شرمندگی۔ یعنی جب تک بات نہ کی جائے تو توبہ کی قدرت رکھتا ہے۔ جب چاہے کہہ سکتا ہے اور جب کہہ دی تو واپس لینے کی قدرت نہیں رکھتا کوئی شخص قضا، موت، حکم الہی۔ امان، امن۔ سز، سزا، سزا۔ یعنی جو لمحات زندگی کے گذر جاتے ہیں وہ واپس نہیں آسکتے۔ یعنی مذکورہ چار چیزوں سے چار دوسری از خود حاصل ہو جاتی ہیں۔

خاطی، جن خاموشی سے زد، بنانا ہے۔ ایمن، بے خوف۔

در بیان باعث زوال سلطنت

چهار چیز آمد فساد پادشاه
با تو می گویم و لے دارش نگاه
اول اندر مملکت جور امیر
دیگر آن غفلت که باشد در وزیر
ریخ نشه باشد خیانت در دبیر
بد بود گر قوتی یا بد اسیر
چون کند در ملک شه میرے ستم
پادشاه رازین سبب باشد الم
چون بود غافل وزیر بے خبر
ملک شه ازوے بود زیر و زیر
نمک خل در کاتب دیواں بود
عاقبت ریخ دل سلطان بود
گر اسیراں را شود قوت پدید
در ولایت قتلها گردد جدید
چون صلاحیت در وجود شه بود
دست میراں از ستم کوه بود
گر نباشد واقف و دانای وزیر
پادشاه راز و بود ریخ کثیر
گر ندارد شه سیاست را بکار
ملک ویراں گردد از هر نابکار

در بیان آنکه آبرو و بریزد

دور باش از ریخ خلعت لے پیر
تا نه ریزد آبرویت در نظر
اولا کم گوئی با مردم دروغ
زانکه گردی از دروغت بے فروغ
هر که استیزه کند با مہتراں
آبروے خود بریزد بے گماں
پیش مردم هر که را بنود ادب
گر بریزد آبرو بنود عجب
از سبکساریاں مباش اے نجوئی
کز سبکساری بریزد آبروئی
اے پسر با مہتراں کمتر ستیز
وز حماقت آبروے خود مریز
گر بعالم آبرو می باید ست
داما خلق نکومی باید ست
هر که آهنگ سبکساری کند
زا آبروے خویش بیزاری کند
جز حدیث راست با مردم گوئی
تا نگر دد آبرویت آبروئی

فساد، بربادی، جزر،
ظلم، غفلت، لا پرواہی،
ریخ، دھک، خیانت،
بد دیبائی، دبیر، منشی،
اسیر، قیدی، رشہ، بادشاہ،
میرے، کوئی سردار،
الم، ریخ، زیر و زبر، برباد،
خل، نقصان، کاتب دیواں،
دفتر، کا منشی، ولایت،
ملک، جدید، سنے،
صلاحیت، اصلاح،
کوتاہ، چھوٹا سیاست،
ملکی حالات، کار، واسطہ،
نابکار، نالائق،
آبرو، عزت،
ریز، مہتری،
سے، ریز،
نہ بہائے،
خلعت، عادت،
دروغ، جھوٹ، بے فروغ،
بے نور، استیزہ، لڑائی،
مہتراں، مہتری، جمع سردار،
عجب، تعجب،
سبکساری، سبکساری کی جمع جلد باز،
سبکساری، جلد بازی، کمتر ستیز،
مست، جھگڑ، حماقت، بیوقوفی،
داما، ہمیشہ، خلق نکو،
اچھی عادت، آہنگ، ارادہ،
خویش، اپنی، بیزاری،
نفرت، حدیث راست،
سچی بات، آبرو، جو،
نہر کا پانی، یعنی جس طرح،
نہر کے پانی کی کوئی قدر نہیں ہوتی اسی طرح قدر بھی جھوٹ بولنے کی وجہ سے ختم ہو جائے گی

از خلاف و از خیانت باش دور
تا بود پیوستہ در روئے تو نور
گر ہی خواہی کہ گویند تر نکو
اے برادر بیخ کس را بد مگو
تا نباشی در جہاں اندوگہیں
از حسد در روزگار کس مبین

در بیان آنکہ آبرو و بیفزاند

می فراید آبرو از ریخ چہیز
با تو گویم کتبو لے اہل تیز
در سخاوت کوش گرداری غنا
تا فراید آبرویت از سخا
بر دباری و وفاداری گزین
زانکہ آب روئے افزایش
ہر کہ او بر خلق بخشاید ہی
بیشک آب روئے افزایش ہی
چون بکار خویش حاضر بودہ
آبروے خویش را اندوہ
از سخاوت آبرو افزوں شود
وز بخلی بے خرد ملعون شود
ہر کہ بر خلق بخشاں بود
آبروے او در افزایش بود
باش دائم بردبار و با وفا
تا بر وے خویش بینی صد ضیا
تا بماند رازت از دشمن نہاں
سر خود یاد و ستاں کمتر ساں
تا نگر دی پیش مردم شہ مسار
انچہ خود نہ سادہ یا شبی بردار
اے برادر پردہ مردم مذر
تا ندر پردہ ات شخصے دگر
با ہوائے دل مکن ز نہار کار
تا نیار ویش پشیمانیت یار
تا زبانت باشد اے خواجہ دراز
قدیر مردم را شناس اے محترم
تا شناسد دیگرے قدرے تو سم
ہر کہ اقدرے نباشد در جہاں
زندہ مشمارش کہ بہت از مردگان
از قناعت ہر کہ را بنودنشاں
کے تو انگر سازدش مال جہاں
بر عدوے خویش چوں یابی ظفر
عفو پیش آبرو و جبرش در گذر

خلاف، لڑائی، خیانت، بدیائی،
پیوستہ، ہمیشہ یعنی اگر تو چاہتا
کہ تیرا چہرہ ہمیشہ بارونق ہے تو
ان بری عادت کو چھوڑ دے۔
بیخ کس را بد مگو کسی کو برا نہ کہو
اندوگہیں، غنا، روزگار،
روزی، می فراید، بڑھتی ہے۔
اہل تیز، تیز دالے، غنا،
دولت، سخا، سخاوت، بربادی،
خوحد، گزین، اختیار کر،
کار خویش، اپنا کام، بے خود،
بے عقل، بخشاں، بخشش،
بر دبار، حوصلہ والا، صد ضیا،
سوروشنی،
نہاں،
پیشہ،
بر، بھید،
کتر ساں،
مست، پہنچا،
بر مدار، مست اٹھا، یعنی کسی
کی چیز کو اس کی اجازت
کے بغیر مست اٹھا دے نہ زندگی
اٹھانی پرے گی۔ مدار،
مست بھاڑ یعنی کسی کا پردہ
فاش نہ کر تاکہ تیرا بھید بھی
پوشیدہ رہے۔ ہوا، خواہش،
زندہ، ہرگز، پشیمانی، پریشانی،
کوتاہ، چھوٹا، ستار، نہر علیا،
عزم، عزت والے، قدر، مرتبہ،
عزت، مردگان، مرد کی جمع،
بے جان، قناعت، صبر، تو نگر،
دو ہند، عدو، دشمن، ظفر، گلیانی،
ظفر، ممانی۔

در بیان آنکہ خواری آورد

ہشت خصلت آورد خواری بروی
اول آن باشد کہ مانند مگس
ہر کہ او مہمان کس ناخواندہ شد
دیگر آن باشد کہ نادانے رود
کار کردن بر حدیث آن دومد
ہر کہ بنشیند زبردست صدور
نیش جمعے را چو بر قول تو گوش
حاجت خود را مگو باد شمنان
از فرومایہ مراد خود مجوسی
بازن و کودک ممکن بازی ہلا

در بیان زندگانی خوش

در جہاں شش چیز می آید بکار
خوش بود یار موافق در جہاں
ہر سخن کاں راست گوئی و درست
انچہ از زانت عالم در بہاش
دشمن حق را نباید داشت دوست
عیت کس با او نمی باید نمود
از خدا خواہ انچہ خواہی اے پسر
بندگان را نیست ناصر جز الہ
آنکہ از قہر خدا ترسد بسے

سبب - فرد، لڑائی، کدوا،
ملاح - صدور، صدر کی جمع
مسند، اونچا مقام یعنی بزرستی
دوسرے کی مسند پر بیٹھنا بھی
باعث ذلت ہے۔ جمعے
جماعت۔ بر قول تو گوش یعنی
جب لوگ تیری بات پر توجہ
نہ دیں۔ بڑا زیادہ۔ فرومایہ
کھینچ۔ کودک، بچہ۔ ہلا
ہرگز۔ یعنی لڑے اور غور سے
سنی مذاق کرنا بھی باعث ذلت
ہے۔ طعام خوش گوشت گوشت
مخدوم، مالک۔ ازان، کشت
بہا، قیمت، یعنی
جو چیز انسان کو
مفت حاصل
ہوتی ہے اور
قیمت میں نہیں
ہو سکتی وہ عقل کامل

ہے۔ لحم، گوشت۔ غدد
ایک قسم کی رگ ہے جو بڑی
سخت ہوتی ہے اس کو کھینک
دیا جاتا ہے یعنی نفع اور نقصان
کا خالق اللہ تعالیٰ ورنہ نافع
اور ضرر دینے والی اشیاء
جہاں میں موجود ہیں جن میں
اللہ تعالیٰ نے یہ خاصیت رکھی
ہے۔ ناصر، مددگار۔ فائدہ
میں غریب سے مرادیت ہیں۔
اولیائے کاملین اور انبیاء رسل
اس زمرے میں نہیں آتے
کیونکہ اس کی تو خود

ترغیب دی ہے جو صحبت پر ہر نگار کے طلب معلوم ہوا کہ ان کی صحبت انسان کو نفع دیتی ہے

از بدی گفتن زباں را ہر کہ بست
کرد شیطان لعین را زبردست

در بیان آنکہ اعتماد را نشاید

کس نیابد چہ چیز از چہ کس
نست اول دوستی اندر ملوک
ستقلہ را بامروت سنگری
ہر کہ بر مال کساں دارد حسد
آنکہ کذاب است وی گوید دروغ

در بیان نصیحت و خیر اندیشی

ہر کہ راستہ کار عادت باشدش
اولاً گر بیند او عیب کساں
ہر کہ امینی براہ ناصواب
ز رحمت خود را ز مردم دوردار

در بیان تسلیم

گر ہی خواہی کہ باشتی رستگار
اولاً دیدن بود حکم قصصا
چسیت ستویم دور بودن از جفا
ہر کہ دارد دانش و عقل و تمیز
صدقہ کا لودہ گردد بار یا
گر عمل خالص نباشد بچو زر
تا تو انگر باشتی اندر روزگار

بدی، برائی۔ زبردست
کمزور۔ اعتماد، بھروسہ
نصیحت، نصیحت کرنے والا۔
ملوک، ملک کی جمع بادشاہ۔
بامروت، یقین۔ اہل سلوک،
خدا کی راہ پر چلنے والے۔
ستقلہ، بھینہ۔ مروت، احسان۔
سنگری، مہتر۔ دیکھ مہتری،
سرکاری۔ مال کساں، دوسروں
کا مال۔ کذاب، جھوٹا۔
ملاست، برائی۔

راہ ناصواب، غلط راستہ۔
سربراہش، سرکردہ۔
راستہ پر لا۔
رحمت،
تکلیف،
بار،
بوجھ،
میکن،
نہ ڈال۔ تسلیم، حکم ماننا۔

یعنی اگر تو نجات چاہتا ہے
تو یہ تین باتیں تسلیم کر۔
حکم قصصا، تقدیر الہی۔
اہل صفاء، نیک لوگ۔
ناقد، پرکھنے والا۔ یعنی
اللہ تعالیٰ نے کی بارگاہ
میں خلوص کے بغیر
عمل کی کوئی قیمت
نہیں ہے۔ تا، تب۔
روزگار، زمانہ۔
ارزو، خواہشات۔

در جہاں بخت و سعادت باشدش
در ملامت ہیچ نکشاید زباں
سربراہش آرتنایابی ثواب
بار خود بر کس سیفکن ز نہتار

در بیان کرامات حق

چهار چیز است از کرامتہائے حق
اولاً صدق زبانت در سخن
پس سخاوت بہت از فضل الہ
تا توانی دوبر باش از سود خوار
ہر کراحتی دادہ باشد از چہار
بیش مردم آنکہ رازت فاش کرد
ہر کہ باشد مانع عشر و نہ کوۃ
پُر حذر باش از چہاں کس ز بہار

یاد داری چوں ز من گیری سبق
و آنچہ حفظ امانت فہم کن
فضل حق داں گر نظر داری نگاہ
زانکہ بہت از دشمنان کردگار
باشد آنکس مومن و پرہیزگار
ہدم آں ابلہ باطل مباشش
وانکہ غافل وار بگذارد صلوۃ
تا نہ سوزد مرا ترا آسیب نادر

در بیان فرو خوردن خشم

لذتِ عمرت اگر باید بدہر
چوں نگردد خلق با خوئے تو راست
اے برادر تکیہ برد دولت مکن
سود نکستد گر گریزی از قضا
ز ناں چہ حاصل نیست دل خرسند
ہر کہ اوبادوستاں یک دل بود

باش دائم پُر حذر از خشم و فہر
گر بخوئے مردماں سازی رواست
یاد داری از نا صبح خود این سخن
ہر چہ می آید بدایاں میدہ رضا
گوش دل را جانبی این پند دار
جملہ مقصود دلش حاصل بود

در بیان چہاں فانی

در جہاں دانی کہ باشد معتبر
کم کند با کس و فایں روزگار
آنکہ با تو روز غم بود ست یار
روزِ نعمت گر تو پردازی بکس

آں کہ اُور باک نبود از خطر
جو در دارد نیستش با ہر کار
روز شادی ہم پیریش ز بہار
روزِ محنت باشدت فریاد رس

کرامات حق، اللہ تعالیٰ کی
عنایات۔ اولاً، پہلا صدق
زبانت، زبان کی سچائی۔
و آنچہ، اس کے بعد حفظ امانت
امانت کی حفاظت۔ و اگر
تا توانی، جب تک ہو سکے
سود خوار، بیاج کھانے والا۔
بہدم، سامتی، باطل، جہنم، مانع
رکنے والا، عشر، زمین کی پیادہ
کا دوسرا حصہ، غافل وار، غافلوں
کی مانند یعنی زکوۃ نہ دینے والے
کی فائز بھی قبول نہیں ہوتی۔ آسیب
آگ کا عذاب۔ و تر، تازہ۔ قہر،
خشم۔ راست، بروائی۔

تکیہ، تکیہ
سود، فائدہ
خرسند، راضی
پند، نصیحت۔

یعنی جو چیز ہے جس کے لیے
حاصل نہیں ہے اس کے لیے
اپنے آپ کو بے چین نہ کر۔
یک دل، ہوائی، مقصود دل
دل خواہش، معتبر، قابل اعتبار
باک، خوف۔
خطر، خطرہ، جوڑ، خشم۔
مہر، محبت۔ روزِ محنت،
تکلیف کا دن۔ روزِ شادی،
خوشی کا دن۔ یعنی تیرے
غم کے وقت جو تیرا سامتی
ہو تو اپنی خوشی میں اس
کو نہ بھول۔ پردازی، سوجھ بوجھ
مشغول ہونا۔

چوں بیابی دولتے از مستعان
مر ترا ہر کس کہ یا عینم بود

در بیان معرفت اللہ

معرفت حاصل کن اے جان پیر
ہر کہ عارف شد خدائے خویش را
ہر کہ اُور عارف نباشد زندہ نیست
ہر کہ اُور معرفت حاصل نشد
نفس خود را چوں تو بشناسی دلا
عارف آں باشد کہ باشد حق شناس
بہت عارف را بدل مہر و وفا
ہر کہ اُور معرفت بخشد خدائے
نزد عارف نیست دنیا را خطر
معرفت فانی شدن دروے بود
عارف از دنیا و عقبی فارغ ست
ہمت عارف لقاے حق بود

تا بیابی از خدائے خود خبر
در فنا بیند بختے خویش را
قرب حق را لائق وار زندہ نیست
ہیچ با مقصود خود واصل نشد
حق تعالیٰ را بدانی با عطا
ہر کہ عارف نیست گرد و نا سپاس
کار عارف جملہ باشد با صفا
غیر حق را در دل اُونیت جائے
بلکہ بخود نیستش ہرگز نظر
ہر کہ فانی نیست عارف کے بود
زانچہ باشد غیر مولیٰ فارغ ست
زانکہ در حق فانی مطلق بود

در بیان مذمت دنیا

باچہ ماندایں جہاں گویم جواب
چوں شوی بیدار از خواب امّ عزیز
ہیچین چوں زندہ افتاد و مرد
ہر کہ بود دست کردار زکو
پس جہاں را چوں تے داں خویری

آنکہ بیند آدمی چیزے بخواب
حاصلے نبود ز خوابت ہیچ چیز
ہیچ چیزے از جہاں با خود بند
در رہ عقبی بود ہمراہ او
خویش را آراید اندر چشم شوی

یعنی ہونا اسی طرح دنیا سے انسان خالی ہاتھ جائے گا۔ یعنی جب زندہ انسان مر جائے تو اس دنیا سے سوائے نیک اعمال کے ہیچ چیز اس کے ساتھ نہیں جاتی۔
یعنی، آخرت، خیر و بدی، خوبصورت، شہی، حق و بد۔

مستعان، مددگار یعنی اللہ تعالیٰ کی طرف سے

چوں بیابی دولتے از مستعان
مر ترا ہر کس کہ یا عینم بود

معرفت حاصل کن اے جان پیر
ہر کہ عارف شد خدائے خویش را
ہر کہ اُور عارف نباشد زندہ نیست
ہر کہ اُور معرفت حاصل نشد
نفس خود را چوں تو بشناسی دلا
عارف آں باشد کہ باشد حق شناس
بہت عارف را بدل مہر و وفا
ہر کہ اُور معرفت بخشد خدائے
نزد عارف نیست دنیا را خطر
معرفت فانی شدن دروے بود
عارف از دنیا و عقبی فارغ ست
ہمت عارف لقاے حق بود

باچہ ماندایں جہاں گویم جواب
چوں شوی بیدار از خواب امّ عزیز
ہیچین چوں زندہ افتاد و مرد
ہر کہ بود دست کردار زکو
پس جہاں را چوں تے داں خویری

یعنی ہونا اسی طرح دنیا سے انسان خالی ہاتھ جائے گا۔ یعنی جب زندہ انسان مر جائے تو اس دنیا سے سوائے نیک اعمال کے ہیچ چیز اس کے ساتھ نہیں جاتی۔
یعنی، آخرت، خیر و بدی، خوبصورت، شہی، حق و بد۔

یعنی خوف خدا تقویٰ سے پیدا ہوتا ہے۔ رسوا، ذلیل، راست، درست یعنی جس نے اپنے اندر تقویٰ پیدا کر لیا اس کا ہر کام خداؤ اس کے رسول صلی اللہ علیہ وسلم کی رضا کے لیے ہوتا ہے۔ طبع، لاپرواہی، یعنی جو شخص دنیا کا لاپرواہ رکھے اور خدا کے ساتھ محبت کا دعویٰ بھی کرے تو وہ اپنے دعویٰ میں جھوٹا ہے۔ تقویٰ، بُری باتوں کو ترک کرنا۔ مبتلا، مشتبہ چیز یعنی جس کے حلال ہونے میں شک ہو۔ فائدہ ۱۰۔ تقویٰ حلال کھانے پاک پینے اور امر و نہی کی پابندی سے حاصل ہوتا ہے۔ افزون، زیادہ۔ دیال، مصیبت۔ یاد، سادھی۔ یعنی جب تیرا عمل علم و خطائی ہوگا تو تقویٰ اور اچھی عادات تیرے اندر پیدا ہو جائیں گی۔ ناگہان، اچانک۔ عذر، معافی۔ درحال، اسی وقت۔ گناہ، نفع، یعنی جس وقت گناہ صادر ہو اسی وقت اسے توبہ کرنی چاہیے ایسا نہیں کر گناہ آج کر اور توبہ کل کر سکتے، ادھار، امانت۔ رجوع، یعنی توبہ کے لیے اللہ تعالیٰ کی طرف رجوع کرنا۔ کاہلی، کستی۔ فوائد، فائدہ کی جمع۔ گزشتہ اختصار، اس پر آمد، تیری دلی خواہش کا گھوڑا تیرے قابو میں ہو جائے گا۔ یعنی تیرے دل کا مقصد پورا ہو جائے گا۔

امروا ہی کی پابندی سے حاصل ہوتا ہے۔ افزون، زیادہ۔ دیال، مصیبت۔ یاد، سادھی۔ یعنی جب تیرا عمل علم و خطائی ہوگا تو تقویٰ اور اچھی عادات تیرے اندر پیدا ہو جائیں گی۔ ناگہان، اچانک۔ عذر، معافی۔ درحال، اسی وقت۔ گناہ، نفع، یعنی جس وقت گناہ صادر ہو اسی وقت اسے توبہ کرنی چاہیے ایسا نہیں کر گناہ آج کر اور توبہ کل کر سکتے، ادھار، امانت۔ رجوع، یعنی توبہ کے لیے اللہ تعالیٰ کی طرف رجوع کرنا۔ کاہلی، کستی۔ فوائد، فائدہ کی جمع۔ گزشتہ اختصار، اس پر آمد، تیری دلی خواہش کا گھوڑا تیرے قابو میں ہو جائے گا۔ یعنی تیرے دل کا مقصد پورا ہو جائے گا۔

حرور ارمی پرورد اندر کتار
چوں بیا بدخستہ شورانا گہاں
بر تو یاید اے عزیز پرہیزگار

مکر و شیوہ می نماید بے شمار
بے گماں سازد ہلاکش آں زماں
کز جنیں مکارہ باشی پر حذر

در بیان ورع

در ورع ثابت قدم باش ای پسر
خانہ دیں گرد آباد از ورع
ہر کہ از علم و ورع گیرد سبق
ترسگاری از ورع پیدا شود
با ورع ہر کس کہ خود را کرد راست
آنکہ از حق دوستی دارد طمع

مگر ہی خواہی کہ گردی مقبصر
لیک می گرد دجستہ ابی از طمع
دور باید بودنش از غیب حق
ہر کہ باشد بے ورع رسوا شود
جنش و اکرامش از بہر خداست
در محبت کا ذیش داں بے ورع

در بیان تقویٰ

چسیت تقویٰ ترک شہات و حرام
ہر چہ افز و نست اگر باشد حلال
چوں ورع شد یار با علم و عمل
ناگہاں اے بندہ گرد دی گناہ
چوں گناہ نفتد آمد در وجود
در انابت کاہلی کردن خطا است

از لباس و از شراب و از طعام
نزد اصحاب ورع باشد وبال
حسن اخلاص ترا ناید حسل
توبہ کن در حال و عذر آں بخواہ
توبہ نسبیہ ندارد، هیچ سود
بر اُمید زندگی کاں بیوفات

در بیان فوائد خدمت

تا توانی اے پسر خدمت گزین
بندہ چوں خدمت مرداں کند
بہر خدمت ہر کہ بر بند میان

تا شود اسب مرادت زیر زین
خدمت او گنبد گرداں کند
باشد از آفات دنیا دراماں

ہر کہ پیش صالحاں خدمت کند
خادماں راہست در جنت مآب
خادماں باشند اخواں را شفیع
مگر چہ حنادم عاصی و مفلس بود
می دہد ہر خادمے راستعان
بہر خدمت ہر کہ بر بند دگر
ہر کہ خادم شد جنانش میدہند

ایزدش باد دولت و حرمت کند
روز محشر بے حساب و بے عقاب
جائے ایثاں در جہاں باشد فیع
بہتر از صد عاید مسکت بود
اجرو مزد صائمان و قائمان
از دخت معرفت یابد ثمر
ہم ثواب غازیانش میدہند

در بیان صدقہ

تا اماں باشی ز فہر کردگار
صدقہ دہ ہر بامداد و ہر گاہ
ہر کہ اورا خیر عادت می شود
آنکہ نیکی می کند در حق ناس
آنکہ از وے بہت مردم را ضرر
دیں ندارد ہر کہ بنود ترسگار
با ورع باش اے پسر گر مومنی
ہر کہ انبود ورع ایمانش نیست
توبہ بنود ہر کہ اتوفیق نیست

صدقہ میدہ در نہان و آشکار
تا بلایاں از تو گرداند رالہ
بے گماں عمرش زیادت می شود
بہترین مردماں اورا شناس
در میان خلق زو بنود بتر
نیست عقل آنرا کہ باشد نابکار
کافر از قہر حق مگر ایمنی
ہر کہ انبود حیا احسانش نیست
حق نہ بیند ہر کہ تحقیق نیست

در بیان تعظیم مہمان

اے برادر میہماں را نیک دار
میہماں روزی بخود می آورد
ہر کہ اجب را دارد و دوشینش

بہت مہماں از عطائے کردگار
پس گناہ میسزباں را می برد
باز دارد میہماں از مسکنش

صالحاں، صالح کی جمع۔ نیک آدمی۔ حرمت، عزت۔ مآب، ٹھکانہ۔ محشر، جہنم۔ اخ، کی جمع۔ بھائی۔ شفاعت کرنے والا۔ رفیع، بلند۔ عاصی، گنہگار۔ مسکت، بخل جان۔ جنت، صدقہ، خیرات۔ اماں، امن۔ تہر، غضب۔ نہان، پوشیدہ۔ آشکار، ظاہر۔ بامداد، صبح۔ بگاہ، غصہ۔ خیر، خیرات۔ ہمس، لوگ۔ ضرر، نقصان۔ تیرا، برا۔ نابکار، نالائق۔ احسان، ایمان۔ کاہلی، توبہ تو منیق الہی کے بغیر نہیں ہو سکتی اور تحقیق کے بغیر حق نظر نہیں آسکتا۔ نیک وار، اچھا بڑا۔ کردگار، اللہ تعالیٰ۔ میسزبان، جس کے گھسہ مہمان ٹھہرے اس کو میسزبانے کہتے ہیں۔

بندہ عطا

طبع، طبیعت، ملول، بخیر، آرزو، ناراض، تازہ روحی، ہنس مکھی، الطاف، لطف کی جمع، مہربانی، تکلف، بناوٹ، گرائی، بوجھ، اعزاز، عزت، دروازہ کھولنا، لیم، بھینسہ، معرفت، پہچان، گرہ، کانٹہ، ذر، نقدی، یعنی بن بلائے کسی کا مہمان نہ بن، گرامی کردن، عزت کرنا، اندک و بیش، بھوڑا زیادہ، جائے، جائے کی جمع، ہے، بھوکا، جائے، تن، جسم، عورت، نکاح، جائے، بچھا، تانہ، چھٹی، تربت، کپڑا، جو ننگے آدمی کا سر ڈھانپتا ہے، اللہ تعالیٰ اس کو دونوں جہان کی سرفرازی عطا کرتا ہے۔ بر آری، پورا کرے تو۔ اقبال، مرتبہ، خیر، نیکی، درزد، اختیار کرتا ہے۔ خوان، دسترخوان، مسک بخیل، کرکس، کدھر۔

اے برادر دارمہاں را عزیز
مومنے کو داشت مہاں را زکو
ہر کہرا شد طبع از مہاں ملول
بندہ کو خدمت مہاں کند
ہر کہ مہاں را بروئے تازہ دید
از تکلف دور باش اگر میزبان
مہماں را اے پسر اعزاز کن
ہست مہماں از عطا ہائے کریم
معرفت داری گرہ بر زر مہند
خیز و برخوان کسے مہماں مشو
ہر کہ مہماں را اگر امی می کند
ہر کہ مہمانت شود از خاص و عام
زانچہ داری اندک پیش لے پسر
ناں بدہ بر جانعاں بہر خداے
باتن عور آں کہ بخشد جامہ
ہر کہ ثوبے باتن عورے دہد
گر بر آری حاجت محتاج را
ہر کہرا باشد دولت بخت یار
اے پسر ہرگز مخور نان بخیل
نان مسک جملہ رنجست و عنا
تا نخواندست بخوان کس مو

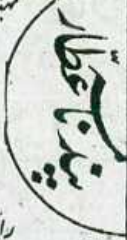
طبع، طبیعت، ملول، بخیر، آرزو، ناراض، تازہ روحی، ہنس مکھی، الطاف، لطف کی جمع، مہربانی، تکلف، بناوٹ، گرائی، بوجھ، اعزاز، عزت، دروازہ کھولنا، لیم، بھینسہ، معرفت، پہچان، گرہ، کانٹہ، ذر، نقدی، یعنی بن بلائے کسی کا مہمان نہ بن، گرامی کردن، عزت کرنا، اندک و بیش، بھوڑا زیادہ، جائے، جائے کی جمع، ہے، بھوکا، جائے، تن، جسم، عورت، نکاح، جائے، بچھا، تانہ، چھٹی، تربت، کپڑا، جو ننگے آدمی کا سر ڈھانپتا ہے، اللہ تعالیٰ اس کو دونوں جہان کی سرفرازی عطا کرتا ہے۔ بر آری، پورا کرے تو۔ اقبال، مرتبہ، خیر، نیکی، درزد، اختیار کرتا ہے۔ خوان، دسترخوان، مسک بخیل، کرکس، کدھر۔

تایبانی عزت از رحماں تو نیز
حق کشاید باب جنت را بر
ازوے آرزوہ خدا و ہم رسول
خویش را شایستہ رحماں کند
از خدا الطاف بے اندازہ دید
تا اگرانی نبودت از مہماں
گر بود کاسر پرورد یار کن
ہر کہ زو پنهان شود با شہ
چوں رسد مہماں برویش در مبت
چوں رسد مہماں ازو پنهان مشو
کو ششے در نیکنامی می کند
پیش اومی باید آوردن طعام
بر دبا بد پیش درویش اے پسر
تا دہندت در بہشت عدن جائے
حق دہد او را ز رحمت نام
در دو عالم ایزدش نورے دہد
بر سر از اقبال یا بی تاج
خیر و رزد در نہسان و آش
کم نشیں در عمر بر خوان بخیل
می شود نان سخنی نور و صفت
در پئے مردار چوں کر کس م

تایبانی عزت از رحماں تو نیز
حق کشاید باب جنت را بر
ازوے آرزوہ خدا و ہم رسول
خویش را شایستہ رحماں کند
از خدا الطاف بے اندازہ دید
تا اگرانی نبودت از مہماں
گر بود کاسر پرورد یار کن
ہر کہ زو پنهان شود با شہ
چوں رسد مہماں برویش در مبت
چوں رسد مہماں ازو پنهان مشو
کو ششے در نیکنامی می کند
پیش اومی باید آوردن طعام
بر دبا بد پیش درویش اے پسر
تا دہندت در بہشت عدن جائے
حق دہد او را ز رحمت نام
در دو عالم ایزدش نورے دہد
بر سر از اقبال یا بی تاج
خیر و رزد در نہسان و آش
کم نشیں در عمر بر خوان بخیل
می شود نان سخنی نور و صفت
در پئے مردار چوں کر کس م

سقف ویراں را تو بر استوں مدار
ہر چہ بینی نیک بین و بد مبیں
در بیان علامات احمق
اولاً غافل زیاد حق بود
کاملی اندر عبادت باشدش
یکدم از یاد خدا غافل مباحث
از حماقت در رہ باطل بود
تا نمانی روز محشر در عذاب
نقد مرداں را بہر کون منہ
ہر کسے را پیش بین و کم مزین
جانب مال یتیمیاں ہم میار
گر تو باشی نیز با خود ہم مگوئے
بے طمع می باش گرداری تمیز
در بیان علامات فاسق
باشد اول در دلش حب فساد
دور دارد خویش را از راہ راست
در بیان علامات شقی
می خورد دامن حسد از احمق
ہم ز اہل علم باشد در گریز
تا نہ سوزد مرتزقاں را سموم
پیش مردم عیب کس ہرگز مجوے

سقف، امید، حسد، بخت، استوں، سقون، احمق، بے وقوف، گفتن بسیار، زیادہ باتیں کرنا، کاملی، ہستی، حماقت، بیوقوفی، وہ باطل، بھوڑا راستہ، یعنی اللہ تعالیٰ کے حکم سے ذرہ برابر بھی گردن کو نہ پھیر رہاں میں اس کی اطاعت کر۔ گردن سنہ، اطاعت ذکر، نقد، عزت، کوئن، بھینسہ، یعنی لوگوں کی عزت، کمینوں کے سپرد نہ کر یعنی تقدیر الہی میں کلمہ شکوہ نہ کر اپنے سے ہر ایک کو بہتر سمجھ، معیار، مت برجا، یتیمیاں، یتیم کی جمع، راز، بھید، حدم، ساتھی، فاسق، منافق، کرنے والا، بناد، نظرت، حب، محبت، فساد، ٹرائی، بھگڑا، آرزو، دیکھ دنیا، شقی، بد بخت، احمق، بیوقوفی، بے کھار، ناپاک، بے گاہ، تیز، بے وقت، اٹھنے والا، درگزر، بھاگنے والا، نارسم، زہریلی آگ، حسد، دوست، سالان، سال کی جمع، سوال کرنے والا، ترساں، ڈٹنے والا، جوع، بھوک، لرزاں، کانپنے والا، خویش، اپنا رشتہ دار، واقعہ کار، مرجا، خوش آمدید

بخیل کو جب کوئی رشتہ دار یا دوست راستہ میں مل جاتا ہے تو وہ اسے بھوکا کر نکل جاتا ہے اور اپنے اس فعل پر خوش ہوتا ہے۔

ماش یعنی اس کے مال سے کسی کو فائدہ نہیں پہنچا اور نہ ہی اس کے گھر سے کسی کو کھانا نصیب ہوتا ہے۔ قسوت

در بیان علامات بحیل

ماش علامت ظاہر آمد در بحیل
اولاً از سالن ترساں بود
چون رشتہ در رہ نجوش و آشنا
میست از مالش کسے را فائدہ

جائے میں دم مردہ ہیں اور زندہ مردہ کی صحبت میں نہیں بیٹھتا۔ حاجت خواستن حاجت چاہنا۔ زشت رو بد شکل۔ خوب رو خوب صورت۔ یعنی اپنی ضرورت کو بادشاہ کے سامنے پیش کر دیا اگر اس ملک رسائی نہ ہو سکے تو چوکیدار کے سامنے دست بھونچو اس سے کچھ حاصل نہ ہوگا۔ از وفات دشمنان شادی مکن موت سے خوشی نہ کر جو تک یہ وقت دوستوں کے لیے بھی ہے اور کسی کے سامنے کسی دوسرے کے متعلق لاف لٹکی کا اظہار نہ کر۔ قناعت صبر۔ دائم ہمیشہ۔ تیج تر زیادہ کڑوا یعنی تھک کے لیے اٹھاؤ اپنے گناہوں کی معافی مانگ۔ ہمیشی ہر وقت۔ حیدر حیدر، جیاد

در بیان قسوت قلب

سخت دل راستہ علامت یا قتم
باضعیقاں باشد شش جو روستم
موعظت ہر چہ گوئی بیشتر
اہل دنیا را بمعنی مردہ داں

حاجت خود را بجوئے از زشت رفتے
تا توانی حاجت او را برابر
چون نخواہی یافت از درباں نخواہ
از کسی پیش کس آزاری مکن

پیش کر دیا اگر اس ملک رسائی نہ ہو سکے تو چوکیدار کے سامنے دست بھونچو اس سے کچھ حاصل نہ ہوگا۔ از وفات دشمنان شادی مکن موت سے خوشی نہ کر جو تک یہ وقت دوستوں کے لیے بھی ہے اور کسی کے سامنے کسی دوسرے کے متعلق لاف لٹکی کا اظہار نہ کر۔ قناعت صبر۔ دائم ہمیشہ۔ تیج تر زیادہ کڑوا یعنی تھک کے لیے اٹھاؤ اپنے گناہوں کی معافی مانگ۔ ہمیشی ہر وقت۔ حیدر حیدر، جیاد

در بیان قناعت

با قناعت ساز دائم اے پسر
ہر سحر خیز و استغفار کن
بہشتیں خویش را غیبت مکن
چون شود ہر روز در عالم جدید

گرچہ ہیچ از فتنہ نبود تلخ تر
فرستے اکنوں کہ داری کار کن
غیر شیطان بر کسے لعنت مکن
از گناہاں تو بہ می باید گزید

پیش کر دیا اگر اس ملک رسائی نہ ہو سکے تو چوکیدار کے سامنے دست بھونچو اس سے کچھ حاصل نہ ہوگا۔ از وفات دشمنان شادی مکن موت سے خوشی نہ کر جو تک یہ وقت دوستوں کے لیے بھی ہے اور کسی کے سامنے کسی دوسرے کے متعلق لاف لٹکی کا اظہار نہ کر۔ قناعت صبر۔ دائم ہمیشہ۔ تیج تر زیادہ کڑوا یعنی تھک کے لیے اٹھاؤ اپنے گناہوں کی معافی مانگ۔ ہمیشی ہر وقت۔ حیدر حیدر، جیاد

پیش کر دیا اگر اس ملک رسائی نہ ہو سکے تو چوکیدار کے سامنے دست بھونچو اس سے کچھ حاصل نہ ہوگا۔ از وفات دشمنان شادی مکن موت سے خوشی نہ کر جو تک یہ وقت دوستوں کے لیے بھی ہے اور کسی کے سامنے کسی دوسرے کے متعلق لاف لٹکی کا اظہار نہ کر۔ قناعت صبر۔ دائم ہمیشہ۔ تیج تر زیادہ کڑوا یعنی تھک کے لیے اٹھاؤ اپنے گناہوں کی معافی مانگ۔ ہمیشی ہر وقت۔ حیدر حیدر، جیاد

پیش کر دیا اگر اس ملک رسائی نہ ہو سکے تو چوکیدار کے سامنے دست بھونچو اس سے کچھ حاصل نہ ہوگا۔ از وفات دشمنان شادی مکن موت سے خوشی نہ کر جو تک یہ وقت دوستوں کے لیے بھی ہے اور کسی کے سامنے کسی دوسرے کے متعلق لاف لٹکی کا اظہار نہ کر۔ قناعت صبر۔ دائم ہمیشہ۔ تیج تر زیادہ کڑوا یعنی تھک کے لیے اٹھاؤ اپنے گناہوں کی معافی مانگ۔ ہمیشی ہر وقت۔ حیدر حیدر، جیاد

پیش کر دیا اگر اس ملک رسائی نہ ہو سکے تو چوکیدار کے سامنے دست بھونچو اس سے کچھ حاصل نہ ہوگا۔ از وفات دشمنان شادی مکن موت سے خوشی نہ کر جو تک یہ وقت دوستوں کے لیے بھی ہے اور کسی کے سامنے کسی دوسرے کے متعلق لاف لٹکی کا اظہار نہ کر۔ قناعت صبر۔ دائم ہمیشہ۔ تیج تر زیادہ کڑوا یعنی تھک کے لیے اٹھاؤ اپنے گناہوں کی معافی مانگ۔ ہمیشی ہر وقت۔ حیدر حیدر، جیاد

ہر کہ را تر سے نباشد از خدا
تا توانی حاجت مسکین برابر
ہست مالت جملہ در کف عاریت
عاریت را بازمی باید سپرد

حاصل از دنیا چہ باشد اے امیں
ہر چہ دادی در رہ حق آن تست
ہر کہ بانک ز حق راضی شود
ہست دنیا بر مثال قنطرہ

ہر کہ سازد بر سر بل حنائے
از خدا نبود روا جستن غنا
فقر و درویشی شقائے مومن است
مال و ولادت بمعنی دشمن اند

انما اموالکم کھو را یا دیگر
مردہ را بود دنیا سود نیست
ہر کہ از صدقش دل صافی بود
ہر کہ در بند زیادت می شود

بندگان حق چوں جاں را باخند
تا نبازی در رہ حق ہر چہ هست

حق برساند نہ چہ سبزی دُرا
تا بر آرد حاجت را کہ دگار
گر بماند از تو باشد زاریت
ہیچ کس دیدی کہ زربا خود بُبرد

نہ بخورے کر پاس و سہ گز از زمین
انچہ ماند از تو بلائے جان تست
حاجت اور اخدا قاضی شود
بگذر از دے گر تو داری روبرہ

نیست عاقل او بود دیوانہ
ہست مومن را غنا رنج و غنا
زانکہ اندر دے صفائے مومن است
گرچہ نزدیک تو چشم روشن اند

مال و ملک این جہاں بر باد گیر
ہرگز نشاندیشہ نابود نیست
خرقہ بالقلم کافی بود
دور از اہل سعادت می شود

اسب بہت تاثیر تا خفتند
انچہ می باید کجا آید بدست

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

ترس، خوف، درآ، دراصل
اورا ہے، اس کو عاریت،
مانگا ہوا، کر پاس، سوئی کپڑا،
نہر، ہرج، یعنی تیرا مال
وہ ہے جو تو نے اللہ کی راہ
میں خرچ کیا اور جو بچ گیا وہ
تیرے لیے باعث عذاب ہے
قاضی، پورا کرنے والا۔
قنطرہ، پل۔ برسر پل، پل کے
اوپر بیٹھا، دولت مندی۔
یعنی اللہ تعالیٰ سے صرف دنیا کا
سوال نہیں کرنا چاہیے بلکہ دنیا و
آخرت کا سوال کرنا چاہیے صفا،
صفائی۔ انما
اموالکم و
اولادکم
فنتنہ۔
یعنی تمہارے
مال اور اولاد تمہارے
لیے فتنہ ہیں۔ مرد راہ را یعنی
مرد کامل کو دنیا کے آئے کی خوشی
اور جانے کا غم نہیں ہوتا اور نہ
ہی اس کے دل میں دنیا کی ہوس
ہوتی ہے یعنی جس کا دل
سے صاف ہو جاتا ہے وہ ایک
اور لغے پر کفایت کرتا ہے۔
بندہ فکر، بنگان حق، خدا کے خاص
بندے۔ جاں را باخند، جان کی
بازی لگاتے ہیں۔ اسب، گھوڑا۔
ثریا، مخصوص ستاروں کا نام ہے جو
گچھ کی شکل میں ہوتے ہیں تا بازی
در رہ حق، یعنی جہانم کی نصیحت

حق برساند نہ چہ سبزی دُرا
تا بر آرد حاجت را کہ دگار
گر بماند از تو باشد زاریت
ہیچ کس دیدی کہ زربا خود بُبرد

نہ بخورے کر پاس و سہ گز از زمین
انچہ ماند از تو بلائے جان تست
حاجت اور اخدا قاضی شود
بگذر از دے گر تو داری روبرہ

نیست عاقل او بود دیوانہ
ہست مومن را غنا رنج و غنا
زانکہ اندر دے صفائے مومن است
گرچہ نزدیک تو چشم روشن اند

مال و ملک این جہاں بر باد گیر
ہرگز نشاندیشہ نابود نیست
خرقہ بالقلم کافی بود
دور از اہل سعادت می شود

اسب بہت تاثیر تا خفتند
انچہ می باید کجا آید بدست

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در سخاکوش اے برادر سخا
تا بیابی از پس شدت رحا
زانکہ نبود دوزخی مرد سخا

در بیان آنکہ در دنیا از آن خوش نباید بود

شادی دنیا سر اسر غم بود
سود آورادر عقب ماتم بود
منی لائق سرخ ز دنیا گوش دار
جائے شادی نیست دنیا ہوش دار
شادمانی را ندارد دوست حق
ایں سخن دارم ز استادان سبق
اے پسر با محبت و غم خوئے کن
روئے دل را جانب دیجوئے کن
گر فرح داری ز فضل حق رواست
لیک از دنیا فرح جستن خطاست
از چہ موجودی بندیش اے پسر
غم شود یار من سرخ جویندگان
کرد ایندم تر از نیست هست
ہر کسے دارد غم خویش لے پسر
تا تو باشی بندہ معبود باش
از بزلے آنکہ باشی حق پرست
یا حیا و یا سخا و وجود باش

در بیان نصائح و تنبیہ و تنوی

خواب کم کن اول روز اے پسر
نفس را بد خو میا موزاے پسر
آخر روزت نکو بود منام
پیشتر از شام خواب آمد حرام
اہل حکمت را نمی آید صواب
در میان آفتاب و سایہ خواب
اے پسر ہرگز مروت نہا سفر
باشدت رفتن سفر تنہا خطر
دست را بر رخ زدن شومست شوم
استماع علم کن ز اہل علوم
شب در آئینہ نظر کردن خطاست
روز اگر بینی تو روئے خود رواست
خانہ گرتنہا و تارکیست بود
مونسے باید کہ نزدیکت بود
تازہ گریختن زدن شومست شوم
دست را کم زن تو در زیر رخ
چارہ پیاں را چو بینی در قطار
تا فراید قدر و جاہت را خدا
نزدیک را چو بینی در قطار

آیا ہے یعنی نامناسب ہے۔ ہاتھ کو دھو کر کھانا کھا کرے نزدیک اچھا نہیں ہے۔ چارہ پیاں را یعنی چو باؤں کی قطار میں سے مت گذر وقت درو جاہ، مرتبہ و عزت

رو نکوئی کن نکوئی در نہاں

تا نہ کاہد روزیت در روزگار
معصیت کم کن بعالم زمینہاں
ہر کہ رو در شوق و در عصیاں کند
ایزد اندر رزق او نقصاں کند
کم شود روزی ز گفتار دروغ
در سخن کذاب را بنود من و غ
فاقہ آرد خواب بسیار لے پسر
خواب کم کن باش بیدار لے پسر
ہر کہ در شب خواب عریاں می کند
بول عریاں ہم فقیہی آورد
در جنابت بد بود خوردن طعام
بویا غریب۔ دیال مصیبت یعنی
ریزہ ناں را میفکن زیر پائے
شب مزین جاوہ ہرگز خانہ در
گر بخوانی اب و مات را بنام
گر بہر چہ بے کنی دندان حلال
دست را ہرگز نہ خاک و گل مشوے
اے پسر بر آستان در نشین
تیکہ کم کن نیز در پہلوئے در
در خلا جاگر طہارت می کنی
جامہ را بر تن نشاید دوختن
گر بدامن پاک سازی روئے خوش
دیر رو باز را و بیروں آئی زود
نیک بنود گم گشتی از دم چیراغ
کم زن اندر ریش شانہ مشترک

رو نکوئی کن نکوئی در نہاں
تا نہ کاہد روزیت در روزگار
معصیت کم کن بعالم زمینہاں
ایزد اندر رزق او نقصاں کند
کم شود روزی ز گفتار دروغ
در سخن کذاب را بنود من و غ
فاقہ آرد خواب بسیار لے پسر
خواب کم کن باش بیدار لے پسر
ہر کہ در شب خواب عریاں می کند
بول عریاں ہم فقیہی آورد
در جنابت بد بود خوردن طعام
بویا غریب۔ دیال مصیبت یعنی
ریزہ ناں را میفکن زیر پائے
شب مزین جاوہ ہرگز خانہ در
گر بخوانی اب و مات را بنام
گر بہر چہ بے کنی دندان حلال
دست را ہرگز نہ خاک و گل مشوے
اے پسر بر آستان در نشین
تیکہ کم کن نیز در پہلوئے در
در خلا جاگر طہارت می کنی
جامہ را بر تن نشاید دوختن
گر بدامن پاک سازی روئے خوش
دیر رو باز را و بیروں آئی زود
نیک بنود گم گشتی از دم چیراغ
کم زن اندر ریش شانہ مشترک

کافہ، بھوک، عریاں، ننگا نصیب
مقدور، بول، پیشاب، اندوہ، غم
پیر کی، برہا یا، جنابت، جنسیت
ناپاکی کی حالت۔ ریزہ ناں رزق کا
سودا، جادو، جھاڑو، خاک، توہ
جھاڑو یعنی رات کو جھاڑو نہ بھراور
جھاڑو دروازے سے نیچے بھی نہ رکھ
خواب کم کن، آپ ماں یعنی والدین
کو نام سے مت بکار چوہ، بکڑی
بویا، غریب۔ دیال مصیبت یعنی
ہر کڑی سے داغوں کا خلل منع ہے
بلکہ اس کے لیے مخصوص کڑی ہونی
چاہیے ایسا نہ ہو کہ جہاں ملی اٹھا
کے منہ میں ڈال لی۔
دست را
یعنی ہاتھوں
کو نمی آوے
بچہ سے خفا
زخملہ پانی سے
دھو۔ آستان در، دروازے کی
چو کھٹ۔ پہلوئے در، دروازے
کی وہ کڑی جو دیوار کی طرف بند
ہوتی ہے۔ بدر، دور خلا، پیشاب
طہارت، غسل، غارت، خلائع
جامہ، کپڑا، یعنی جسم پر پہنے ہوئے
پڑے کو نہیں سہنا چاہیے۔ دامن
پڑے یعنی جسم کے کپڑے سے چہرہ
کو صاف نہ کر دیکھ لکھ کر پڑے
سے نہ کہ صاف کرنا چاہیے۔
دیر رو بازار یعنی بازار ہر روز
نہ جا اور جلدی واپس آ۔ حدیث
سے سب سے بڑی جگہ بازار ہے
اور عمدہ جگہ مسجد۔ نیک بنود، اچھا نہیں ہے یعنی بھونک مار کر چراغ کی مذکر۔ دود، دھواں۔ ریش، ادا طہی۔ شانہ، کھنٹی مشترک مشترک۔

از گدایاں پارہائے ناں محشر
دور کن از خانہ تار عنکبوت
خارج را پیروں ز اندازہ کن
دسترس گر باشد تنگی مکن

ز انکمی آر و فقری اسے پسر
باشد اندر ماندش نقصان قوت
خشک ریش خویش را تازہ مکن
چونکہ رہواری برہ لنگی مکن

در بیان فوائد صبر

تا شوی در روزگار از صابران
گر تزش سازی تو رواند ریل
در بلا وقتے کہ صابر نیستی
بے شکایت صبر تو باشد جلیل

غم مکن از دیدن سختی گراں
خویش را از صابران شمر ہلا
نزد اہل صدق شاگرد نیستی
با کسے کم کن شکایت از خلیل

تا شوی در روزگار از صابران
گر تزش سازی تو رواند ریل
در بلا وقتے کہ صابر نیستی
بے شکایت صبر تو باشد جلیل

گر نباشد فخر از درویشیت
گر ہمہ جنبش بعنبر یاں باشد
بندہ از خدمت بے بقیے می رسد
حرمت در خدمت آرام دست

غم مکن از دیدن سختی گراں
خویش را از صابران شمر ہلا
نزد اہل صدق شاگرد نیستی
با کسے کم کن شکایت از خلیل

کے باہل فقر باشد خوشیت
حرمت از حد فراواں باشد
لیکن از حرمت بموئی می رسد
ہر کہ خدمت کرد مرد مقبل ست

انگے زبید ترا در صبر لاف
در بلا جز صبر نبود ہیج کار

در بیان تجرید و تفنید

مگر صفای یا بدت تجرید شو
ترک دعویٰ ہست تجرید اے پسر
اصل تجریدت وداع شہوت است
مگر دہی یکبار شہوت را طلاق

و تجرید داری ز اہل دید شو
فہم کن معنی تفنید اے پسر
بلکہ کلی انقطاع شہوت است
آں زماں گزدی تو در تفنید طاق

مگر تو برداری ز غیبرش اعمید
مگر تو برداری ز غیبرش اعمید

صابر، صابر کی جمع صبر کرنا۔
سختی، تکلیف، ترس، کھانا، بلا،
مصیبت، ہنر، شمار نہ کرنا۔
ہرگز۔ اہل صدق، پیچھے لوگ۔
جیل، اچھا خلیل، دوست۔
خوشیت، بے غمی، یعنی اگر کچھ
در دینی پر فخر نہیں تو پھر فخر کے
ساتھ کچھ کوئی تعلق نہیں۔ جنبش،
حرکت۔ فرمان، حکم، حرمت، عزت۔
فراوان، زیادہ۔ عین اگر ترے
تمام کام اللہ تعالیٰ کے حکم کے مطابق
ہوں تو اس کی بارگاہ میں تیری جید
عزت ہوگی۔ عجب، آخرت۔ حرمت
یعنی تیری عزت اور
دلی سکون و درم
کی خدمت میں
بے مقبل،
متقبل خدا۔ فرج،
خوشی۔ تجرید، تفنید۔
اپنے آپ کو ماسوی اللہ سے اور
دنیاوی آلائشوں سے علیحدہ
کرنا۔ صفا، صفائی۔ تجرید،
اکیلا ہو جانا۔ اہل دید، دیدار
وہی کا شوق رکھنے والے۔
ترک دعویٰ، اپنے آپ کو
شاہینا، عاجزی و انکاری
اختیار کرنا۔
فہم کن، سمجھ لے۔ وداع،
چھوڑنا۔ انقطاع، چھوڑنا۔
طاق، اکیلا۔
اعمید، اعتماد۔ چھوڑ
بامید، امید والے۔

اعتمادت چوں ہمہ برحق بود
ترک دنیا کن برائے آخرت
گر بیابی از سعادت این مقام
مگر ز دنیا دست شوی بہر حق

رو مجر و باش دائم مرد باش
مگر دیکر و عجب و خود رانی مگرد
ہر کہ گرد کورہ انگشت گشت
وانکہ با عطا رسیگرد و قریب

ہم نشین صالحاں باش اے پسر
جانب ظالم مکن میل اے عزیز
روز اہل ظلم بگریزاے فقیر
صحبت ظالم بسان آتش است

از حضور صالحاں صالح شوی
ہر کہ او با صالحاں ہمدم شود
اے پسر مگزار راہ شرع را
از شریعت مگر نہ ہی بیرون قدم

ہر کہ در راہ ضلالت می رود
حق طلب و زکار باطل دور باش
ہر کہ نگزیند صراطِ ستقیم
در رہ شیطان منہ گام اے اخ

ہر کہ در راہ حقیقت سالک است

آں دست تفرید جہاں مطلق بود
وز بدن برکش لباس فاخرت
صاحب تجرید باشی و السلام
وانکہ از تفرید گویندت سبق

تا بہر فرقے نشینی مگرد باش
قدر خود بشناس و ہر جانی مگرد
جامہ از دودش سیاہ و زشت گشت
او ہمہ یا بدز بوعے خوش نصیب

دور باش از رند و قلاش اے پسر
ورکنی مگردی از ان خیل اے عزیز
تا نسوزی ز آتش تیزاے فقیر
زانکہ خلق آزاد تند و سرکش است

ور نشینی با بدار طالح شوی
در جہیم خاص حق محرم شود
اصل یابی گزینگری و سرع را
در ضلالت اُفتی و رنج و الم

از جہالت با بطلالت می رود
در سخا و مردمی مشہور باش
در عذاب آخرت مانند تہیم
تا نگزدی خوار و بدنام اے اخ

روز و شب خائف ز قہر مالک ست

نارستق، دوزخ کی آگ -
راست گوئی، سچ بولنے والا -
دوست بد، بُرا دوست، طمع -
لا چ، فاش، ظاہر، بادہ خوار
شرابی، سود، بیاج، سود، گڑبڑ
یعنی سو خوار اگر اپنے سر کو ترسے
پاؤں لگے پھر بھی اس کے
قریب نہ جا - سود خوار، بیاج
کھانے والا، حذر، پرہیز -
خشم، دشمن، دادگر،
انصاف کرنے والا -

بر خلاف نفس کن کاراے سپر
در بیان کرامت الہی

چار چیز است از کرامتہائے حق
اول آن باشد کہ باشد راست گوی
بعد از آن حفظ امانت باشدش
ہر کراحت دادہ باشد این چہار

در بیان آنکہ دوستی را شاید

دوست بد باشد زیرا کہ اگر لے سپر
ہر کہ می گوید بد یہاں تو فاش
دوستی ہرگز متکثر با بادہ خوار
منعے گرمی کند ترک زکوٰۃ
دور شو زان کس کہ خواہد از تو سود
اے سپر از سود خواراں کن حذر
آنکہ از مردم ہی گیر در با

در بیان غم خواری مردم

بر سر بالین بیماراں گذر
تا توانی تشنہ را سیراب کن
خاطر ایام را در باب نیز
چوں شود گریاں یتیم ناگہاں
چوں یتیم را کہے گریاں کند
آنکہ خندان یتیم خستہ را

مرحبا، خوش آمدید -
بالین، سر بالین، خیر البشر
نبی اکرم صلی اللہ
علیہ وسلم -
تشنہ،
پیسہ،
مجاسس،
جلس کی جمع -
اصحاب، ساتھی -
خاطر، دل، ایام، یتیم کی
جمع - درباب، دلجوئی کو -
ناگہاں، اچانک، گریاں،
رونے والا - بریاں، جلانا
یعنی یتیم کو تکلیف پہنچانا
عذاب الہی میں گرفتار ہونے
کاسب ہے -
خستہ، غناک، یعنی
جو شخص یتیم کو خوش کرنا
ہے اللہ تعالیٰ اس کیلئے
جنت کے بند دروازے
کھول دیتا ہے -

اسرار، سر کی جمع - بصید، پیراں، پیر کی جمع، بوزخا،

ہر کہ اسرار است کند فاش اے سپر
در جوانی دار سپراں را عزیز
بر ضعیفاں گر بخشائی رواست
بر سر سیر سی مخور ہرگز طعم
علت مردم ز پر خواری بود
راحتے نبود حسود شوم را
ہر منافق را تو دشمن دار باش
تو بے بد خو کجا محکم شود
تا شود دین تو صافی چون زلال
آنکہ باشد در پے قوت حرام

در بیان صلہ رحم

ر و پر سیدن بر خویشان خویش
ہر کہ گرداند ز خویشاوند رو
ہر کہ او ترک اقارب می کند
گرچہ خویشان تو باشند از بد اداں
ہر کہ او از خویش خود بیگانہ شد

در بیان قوت

چہیت مردی اے سپر نیکو بد اداں
عذر خواہد مرد پیش از معصیت
آنکہ کار نیک مرداں می کند
ہر کہ او باشد ز مردان خدا

اولاً تر سیدن از حق در نہاں
باشدش طاعات بیش از معصیت
با ضعیفاں لطف احساں می کند
باشد اندر تنگدستی با سخا

سیرت ہائے خوب، اچھی عادت - بر سر سیری، یعنی بیٹ بھرے ہوئے پر

کھانا دکھا، علت، بیماری -
پر خواری، زیادہ کھانا، تخم،
بج یعنی زیادہ کھانا بیماری کا
بج ہے اس سے بیماری پیدا
ہوتی ہے - راحت، آرام -
حسود، حسد کرنے والا، شوم،
خوش - بیزار، نفرت کرنا والا -
بد خوئی، بُری عادت والا -
محکم، مضبوط - مردت، احسان -
صافی، صاف - زلال، صاف
اور میٹھا پانی - قوت، روزی
صلہ رحم، قریبی رشتہ داروں کے
ساتھ اچھا برتاؤ - خویشان، خویش
قریبی رشتہ دار -
سیرت، عادت -
ہر کہ گرداند،
یعنی جو اپنے
قریبوں سے
منہ پھیر لیتا ہے
اس کی زندگی میں ہی واقع ہو جاتی
ہے - ترک، چھوڑنا - اقارب
قریب کی جمع، رشتہ دار - اقارب
عرب کی جمع، بھپو، یعنی جو شخص
قریبی رشتہ داروں سے قطع رحمی
کرتا ہے اس کے جسم کو بھپو اپنی
غذا بنائیں گے - گرچہ خویشان،
یعنی قریبی رشتہ دار ترسے ساتھ
اگر بڑا سلوک کریں پھر بھی تو ان
کے ساتھ اچھا برتاؤ کریں حال
ہے - بیگانہ، لافظی - احسان،
قلعہ، یعنی اس کا نام برائی میں شور
ہو جاتا ہے - مردی، بڑا مردی -

تر سیدن، ڈرنا - نہاں، پوشیدہ - عذر، معافی - معصیت، گناہ - طاعات، طاعت کی جمع، فرمانبرداری - با سخا، سخاوت کرنے والا -

خاتمہ

رحمتے مانند بے از ذوالجلال
کیں ہمہ دریا بنظم آورده است
یا دگائے درجہاں بگذاشته
اہل دیں را این قدر کافی بود
ہر کہ اینہا را بداند عاقل است
در جوار اینبیا دارالسلام
یارب آں ساعت کہ جاں بر لب
شربت شہید شہادت نوشیم
چوں ندارم درد و عالم جز تو کس

بر روان پاک آں صاحب کمال
غولہا در بحر معنی خورده است
نیچ پندے را فرو نگذاشته
اہل دنیا را ہمیں وانی بود
وانکہ اینہا کا رہند کمال است
ہمیشہ اولیا باشند مدام
جسم پر مردہ بتاب و تب رسد
خلعت راہ سعادت پوشیم
ہم تو می باشی مرا فریاد رس

صدیق لقمان حکیم بصاحبزادہ ذوالاحترام والتکریم

اول آنکہ اے جان پندہ ذلالت و غفلت و ہرجہ از بی نصیحت گوئی نخست بر آں کار کن
سخن باندازہ خوش گوئی قدر مردم بدان حتی ہمہ کس را بشناس۔ راہ خود را نگہدار۔ یا را وقت سختی
بیازمانے۔ دوست را بسود و زیاں امتحان کن۔ از مردم اہل و نادان بگریز۔ دوست زیرک و
دانا گزین۔ در کار خیر جد و جہد نمای۔ بر زنان اعتماد کن۔ تدبیر با مردم مصلح و دانا
کن۔ سخن بخت گیری جوانی را غنیمت دان۔ بہنگام جوانی کار دو جہانی راست کن۔ یادان
و دوستان را عزیز دار۔ با دوست و دشمن ابرو کشادہ دار۔ با دو پیر را غنیمت دان۔ استاد
را بہتوین پدر شمر۔ خرچ را باندازہ دخل کن۔ در ہمہ کار میانہ رو باش۔ جو از مردی پیشہ کن
خدمت بہان بوجہی ادا کن۔ در خانہ کیسکہ دانی چشم و زباں را نگاہ دار جامہ و تن را پاکش دار
یا جماعت یا را باش فرزند را علم و ادب بیاموز و اگر ممکن باشد تیر انداختن و سواری بیاموز

در آں در کی جہنم نوتی۔
نفسم شمر۔ بحر سمندر۔
و آئی۔ پوری۔ کار بستن۔
عمل کرنا۔ جوار۔ پڑ دوس۔
مدام۔ ہمیشہ۔ خلعت لباس
راہ سعادت۔ نیکی کا راستہ۔
جان پدر۔ باپ کی جان۔
نخست کار کن۔ عمل کر۔
یعنی دوسروں کو نصیحت
کرنے سے پہلے خود اس پر
عمل کرو۔ اندازہ۔ قدر۔
یعنی اپنی قدر کے مطابق
بانت کرو۔
سود و زیاں۔
نتیجہ نقصان۔
اہل نادان۔
بے وقوف۔
زیرک۔
عمل مند۔
جد و جہد۔ کوشش۔
حجت۔ دلیل یعنی جو بات
کو اس کا ثبوت
ہو۔
ہنگام۔ وقت۔ یعنی
جوانی کی طاقت سے
دنیا و آخرت کے
کام کر۔
اہل و کش دار۔ یعنی جیسے
کو خوش رکھ۔
دخل۔ آمدنی۔
واجبی۔ مناسب۔
نگاہ دار۔ محفوظ رکھ۔

کفش و موزہ کہ پوشی ابتداء پائے راست کن و بدنا و ردن از چپ گیر۔ باہر کس کار
باندازہ او کن۔ شب چوں سخن گوئی آہستہ و نرم گوئی و بروز چوں گوئی ہر سو نگاہ کن۔
کم خوردن و خفتن و گفتن عادت انداز۔ ہر چہ بہ خود نہ پسندی بدیگر آں پسند۔ کار یا
دانش و تدبیر کن۔ نا آموختہ استاذی مکن۔ با زن و کودک را زگو۔ ہر چیز کس دل منہ۔
از بد اصلاں چشم و فہم دار۔ بے اندیشہ در کار مشو۔ نا کردہ را کردہ شمر۔ کار را روز بفر دہم فہم کن
یا بزرگ ترا خود مزاج مکن۔ با مردم بزرگ سخن دراز مگو۔ عوام الناس را گستاخ ساز نہ جائید
را تو مید مکن۔ خیر کس را بخر خود میا میر۔ مال خود را بدوست و دشمن نہمانی۔ خویشاوندی از
خویشاں مبر کس را کہ نیک باشند بغیبت یاد مکن۔ بخود منکر۔ جماعت کہ ایتادہ باشند
تو نیز موافقت ہمہ کن۔ انگشتاں ہمہ گنار۔ در پیش مردم خللاں نہ دال مکن۔ آب دہن و
بینی با دایر بلند مینداز۔ در قازہ دست بردہن نہ۔ بروی مردم کابل کش۔ انگشت
در مین مکن۔ سخن ہزل آہستہ مگو۔ مردم را پیش مردم مغل مکن۔ سخن گفتہ دیگر بار خواہ۔ از سخن
کہ خندہ آید حذر کن۔ شنائے خود و اہل خود پیش کس مگو۔ خود را چوں زنان میارای۔ ہرگز
برادر از فرزندان مباش۔ زباں را نگاہ دار۔ وقت سخن دست مجنباں۔ حرمت ہمہ کس
را پاس دار۔ بہ بد اہل کس ہمدستان مشو۔ مردہ را بہ بدی یاد مکن کہ سود ندارد۔ تا توانی
جنگ و خصومت ساز۔ قوت آزمائے مباش۔ آزمودہ کس را بصلاح گماں مبر۔ نان خود را
بر سفرہ دیگران مخور۔ در کار تجلیل مکن۔ برائے دنیا خود را در رنج میفکن۔ ہر کہ خود را بشناسد
اورا بشناس۔ در حالت غضب سخن فہیدہ گوئی۔ باستیں آب بینی پاک مکن۔ بوقت بر آمدن
آفتاب منسوب۔ پیش مردم مخور۔ از بزرگان براہ پیش مرو۔ در میان سخن مردم میا۔ پیش مردم
سر زانو نہ۔ چپ و راست منکر لکہ نظر بسوئے زمین بدار۔ اگر توانی برستو بر ہنہ سوار مشو۔
پیش تہماں کہے خشم مکن۔ بہان را کہ معزلی۔ با دیوانہ دست سخن مگوئے۔ با قلاشاں
و اوباشاں بر سر عہدائیں۔ بہر سود و زیاں آبروئے خود مرز فضول و مستکبر مباش۔

بند آغاز

نفس، جہت راست۔
دایاں۔ بدر آوردن۔
آزارنا۔ چپ۔ بایاں۔
ہر سو۔ ہر طرف یعنی
بات کرنے سے پہلے
چاروں طرف دیکھ لے۔
دانش عقل۔ تدبیر مشورہ۔
یعنی سوچ بچار کے بغیر
کوئی کام نہ کر۔ امروز آج۔
خندہ۔ کل۔ خیر کساں۔
یعنی دوسروں کی نیکی کو اپنی
نیکی سے سمجھ۔ خویش وندی
بھائی۔ بخود منکر۔ اپنے
آپ کو نہ دیکھ
یعنی غرور
و تکبر
نہ کر۔
دہن۔
منہ۔ بینی۔
ناک۔ خازہ۔ اداسی
یزل۔ مزاج۔ پاس دار۔
محافظ رکھ۔ ہمدستان۔
شریک۔ ناتوانی۔ یعنی
جب تک ہو سکے لڑائی
تھک لڑے۔ بچو۔
صلاح بہتری۔ تعجیل۔ جلد بازی
سفر۔ دست خوان۔
غضب۔ از بزرگان۔
یعنی بزرگوں کے آگے
کست جلو۔ در سخن مردم۔
یعنی دوسروں کی بات میں نہ آؤ۔
ستور سواری اویاز۔ ہدایت و آواز۔

خدمتِ مردمِ بخش گیر۔ از جنگ و فتنہ برکراں باش۔ بے کار دوا نگشتری و درم مباحش۔
 مراعات کن چنداں کہ خوار سازی۔ فروتن باشش، زندگانی کن بحمدائے تعالیٰ
 بصدق، بنفسِ بقر، باخلق با انصاف، بہ بزرگاں بخدست، بخرداں بشفقت،
 بدرویشاں بخاوت، بدوستان و یاران نصیحت، بدشمنان حکم، بحباہاں
 بخاموشی، بعالمات بتواضع۔ بایں طریق بسریر برمالِ کسے طمع کن و چوں پیش آید
 منع کن، لیکن چوں پیش آید جمع کن۔ و گفت^{۹۵} سہ ہزاراں کلمہ در نصیحت نوشتم ام،
 سہ کلمہ ازاں برگزیدہ ام، دو کلمہ ازاں یاد دار و یک را فراموش گرداں، یعنی خداے
 تعالیٰ و مرگ را یاد دار و نیکی کردہ را فراموش کن۔ و نیز فرمودہ اند کہ خاموشی ہفت
 خاصیت دارد، زینت ست بے پیرایہ، ہیبت یے سلطنت، عبادت بے محنت
 حصاری بے دیوار، بے نیازی بے حذر، فراغ از کاراں کا تبین، پوشیدن عیبہا۔

بیت

بطبعم ہیچ مضمون نہ لبستن نمی آید / خاموشی معنی دارو کہ در گفتن نمی آید

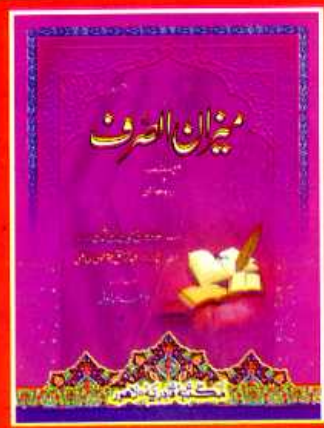
فرد

سینہ را خاموشی گنجینہ گو ہر کند / یاد دارم از صدق این نکتہ سہرستہ را

نقل است کہ از در رسیدن از سنے بلوغ نصیبت، فرمود دو معنی دارد یکے آن کہ از
 مردنی بیرون آید دوم آن کہ مرد از مہنی بیرون آید۔ فقط

معدن عظمیٰ

مکتابہ قادریہ لاہور

Ph:042- 37226193, Cell:0321-7226193